

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

تجارت خارجی ایران در سال ۱۴۰۳

خرداد ۱۴۰۴

شناسنامه گزارش

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

عنوان:

تجارت خارجی ایران در سال ۱۴۰۳

مدیریت دیپلماسی اقتصادی و آینده پژوهی

تهیه و تدوین: حسین رحمانی زاده

ناظران: آیدا ابونبی، مسعود موسوی شفقانی

تاریخ انتشار: خرداد ۱۴۰۴

واژه‌های کلیدی: رشد صادرات و واردات، تراز تجاری، رابطه مبادله، شاخص‌های صادرات، ارزش افزوده، شرکا تجاری و همسایگان

نشانی: تهران، خیابان طالقانی، نیش خیابان شهید موسوی (فرصت)، پلاک ۱۷۵

فهرست مطالب

۵	خلاصه کاربردی
۷	مقدمه
۸	تصویر کلی تجارت خارجی ایران
۱۸	نگاهی به تجارت خارجی ایران در سال ۱۴۰۳
۴۲	جمع بندی

خلاصه کاربردی

گزارش حاضر مروری بر ویژگی‌های تجارت خارجی ایران با استفاده از شاخص‌های رشد صادرات و واردات، تراز تجاری، رابطه مبادله و صادرات و همچنین وضعیت تجارت خارجی ایران با شرکای تجاری و همسایگان در سال ۱۴۰۳ است. اهم نکات مطرح شده در این گزارش شامل موارد ذیل است:

- بررسی نرخ رشد صادرات و واردات نشانگر بی‌ثباتی قابل توجهی است. به عبارت دیگر در سال‌های اخیر به علت نحوه سیاست‌ورزی در اقتصاد و عملکرد سیاست خارجی، بی‌ثباتی فضای اقتصاد کلان یکی از ویژگی‌های اقتصاد ایران شده است.
- روند شاخص رابطه مبادله از بهار ۱۴۰۰ به بعد به طور مداوم کاهشی است و کوچکتر از یک شده است. این امر بدین معنی است که قیمت دلاری کالاهای صادراتی از قیمت دلاری کالاهای وارداتی ارزانتر شده است. یکی از عوامل مهم این امر ارزش‌افزوده پایین کالاهای صادراتی است. در راستای رفع آن باید به سرمایه‌گذاری، تولید کالاهای با ارزش‌افزوده بالا در صنایع پایین‌دستی و صادرات آن‌ها اقدام کرد.
- شاخص‌های تنوع و تمرکز محصولات صادراتی از سال ۱۴۰۰ نشانگر بهبود هستند، اما حفظ این روند مثبت تا حد زیادی به حمایت دولت از زیرساخت‌های تجارت خارجی، از جمله حمل و نقل و بسترهای تبادلات مالی بین‌المللی بستگی دارد. بدون چنین حمایت‌هایی، این دستاوردها کوتاه‌مدت خواهند بود.
- پس از سال ۱۳۹۷ تا امروز فضای تجارت خارجی ایران با پدیده رفع تعهد ارزی دست و پنجه نرم می‌کند. اهمیت این موضوع تا حدی است که در واقع پس از سال ۱۳۹۷ هرگاه شرایط رفع تعهد ارزی سهل‌تر شده است، صادرات رشد داشته است.
- ارزش صادرات ایران در سال ۱۴۰۳، ۱۵ درصد رشد داشته است. به نظر می‌رسد یکی از مهم‌ترین علل این رشد کاهش فاصله نرخ ارز مرکز مبادله ارز و طلای ایران و نرخ ارز آزاد و عملاً حذف سقف نرخ ارز مرکز مبادله است. از آن جایی که

رشدهای مثبت و منفی در صادرات و واردات در سال‌های اخیر معلول تصمیمات کوتاه‌مدت بوده است، رشد ۱۵ درصدی نیز از این امر مستثنی نیست. روشن است که چنین رشدهایی ارزش افزوده‌ای برای فضای حقیقی اقتصاد ایران نخواهد داشت.

- در بررسی وضعیت تجارت خارجی ایران در سال ۱۴۰۳ با شرکای تجاری و همسایگان، در برخی موارد رشدهای قابل توجه در صادرات یا واردات نسبت به سال گذشته رخ داده است. به دلیل شرایط خاص تجارت خارجی ایران ناشی از تحریم‌ها و محدودیت‌های شبکه‌های تبادلات مالی بین‌المللی، اساساً تحلیل این رشدها بی‌اساس خواهد بود چراکه در چنین شرایطی برخی از کشورها مامن صادرات مجدد و واردات مجدد هستند. بنابراین نمی‌توان این رشدها را صرفاً در چارچوب روابط تجاری میان دو کشور تحلیل کرد.

- در خصوص آسیب‌شناسی تجارت خارجی باید به سلطه سیاست‌های ارزی و پولی بر سیاست‌های تجاری اشاره کرد. به این معنا که در واقع سیاست‌گذاری در این حوزه در دستان سیاست‌گذار پولی است و سیاست‌گذار تجاری در طول این امر قرار می‌گیرد. مصادیق نکته مذکور را می‌توان در بخشنامه‌های خلق‌الساعه و پی در پی صادره از سوی سیاست‌گذار پولی که به فعالین تجاری اصابت می‌کند و یا کاهش میانگین نرخ‌های تعرفه در سال ۱۴۰۲ یافت.

مقدمه

از منظر اقتصاد سیاسی، ادغام یک کشور در نظام تجارت جهانی تحت تاثیر نهادهای داخلی و روابط قدرت بین‌المللی شکل می‌گیرد. در حالی که نظریه اقتصادی به منافع رفاهی ناشی از تجارت اشاره می‌کند، عوامل سیاسی (مانند نحوه توزیع منافع و تاثیر آن بر صنایع داخلی) اغلب سیاست‌های تجاری را تحت تاثیر قرار می‌دهد. شواهد تجربی نشان می‌دهد کشورهایی که به طور فعال در تجارت بین‌المللی شرکت دارند و از منظر تجارت به بازارهای تمامی کشورها (نه صرفاً برخی از کشورها) دسترسی دارند، معمولاً بهره‌وری و رشد اقتصادی بالاتری نسبت به کشورهایی با سیاست‌های درهای بسته تجربه می‌کنند. با توجه به افزایش ارتباطات بین بازارهای ملی و توسعه زنجیره‌های ارزش جهانی اهمیت تجارت بین‌الملل دو چندان شده است. مشارکت در زنجیره‌های ارزش جهانی (چندپاره شدن فرآیندهای تولید در ابعاد بین‌المللی) به کشورها اجازه می‌دهد در بخش‌هایی که دارای مزیت نسبی هستند تخصص پیدا کنند. این تخصص باعث افزایش کارایی، بهره‌وری و تسهیل انتقال دانش و فناوری می‌شود که بی شک این فرایند در درون مرز آثار رفاهی به دنبال خواهد داشت.

تجارت بین‌الملل برای ایران اهمیت ویژه‌ای دارد چراکه به عنوان یک اقتصاد در حال توسعه و غنی از منابع طبیعی، برای تنوع‌بخشی به اقتصاد خود، کسب درآمد ارزی و ایجاد اشتغال به بازارهای جهانی متکی است. از سوی دیگر به دلیل ویژگی‌های ژئواکونومیک و ژئوپلیتیک، مشارکت بیشتر در تجارت بین‌الملل و زنجیره‌های ارزش جهانی می‌تواند به افزایش صادرات، کاهش آسیب‌پذیری در برابر شوک‌های خارجی و تحریک صنایع داخلی کمک کند. مطالعات نشان می‌دهد صادرات غیرنفتی و ایجاد ارزش افزوده در بخش‌های صنعتی و کشاورزی به طور مثبت به رشد اقتصادی ایران کمک کرده‌اند که این امر نقش تجارت را در تحول ساختاری و کاهش وابستگی به نفت برجسته می‌سازد. با این حال، چالش‌هایی مانند تحریم‌ها، نوسانات نرخ ارز و محدودیت در دسترسی به طیف وسیعی از بازارها مانع بهره‌برداری کامل از مزایای تجارت شده‌اند. بنابراین، گسترش و تعمیق روابط تجاری بین‌المللی برای توسعه پایدار و افزایش درآمد سرانه (به عنوان یکی از شاخص‌های رفاه) ضروری به نظر می‌رسد.

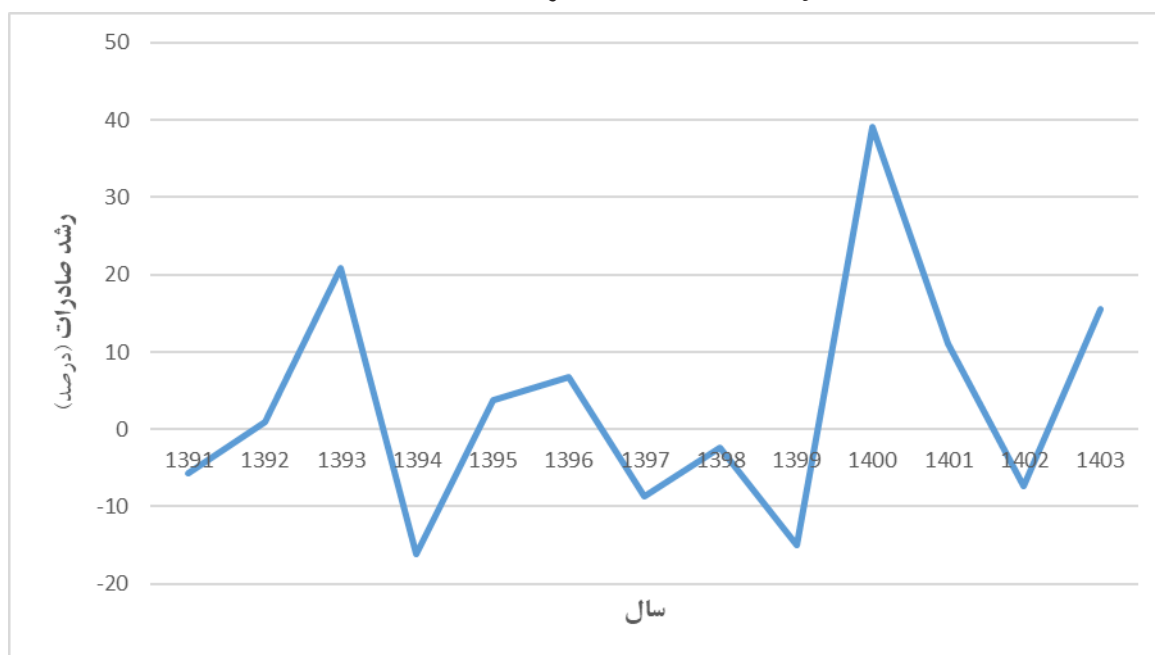
در گزارش حاضر سعی شده است تصویری از وضعیت تجارت بین‌الملل ایران با شرکا عمده و کشورهای همسایه به تصویر کشیده شود. بدین ترتیب در ابتدا تصویر کلی تجارت خارجی ایران ارائه می‌گردد و در ادامه به تفصیل وضعیت تجارت ایران در سال ۱۴۰۳ با کشورهای عراق، چین، ترکیه، روسیه، هند، امارات متحده عربی، افغانستان، پاکستان و آلمان مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

تصویر کلی تجارت خارجی ایران

این بخش، مروری بر روند و ویژگی‌های تجارت خارجی ایران انجام می‌دهد و با بررسی شاخص‌های کلیدی و ویژگی‌های ساختاری به تحلیل آن‌ها می‌پردازد. ابتدا الگوهای رشد صادرات و واردات مورد بررسی قرار می‌گیرند تا دیدگاهی درباره نوسانات و جهت‌گیری فعالیت‌های تجاری ایران ارائه شود. سپس، تراز تجاری در طول زمان سنجیده می‌شود. همچنین از روند رابطه مبادله ارزیابی ارائه می‌شود که نشان می‌دهد چگونه تغییرات قیمت صادرات و واردات بر قدرت خرید کشور و رفاه اقتصادی کلی آن اثر می‌گذارد و این امر اهمیت نوسانات قیمت‌های بین‌المللی در پویایی‌های تجارت کشور را برجسته می‌کند. علاوه بر این موارد، به شاخص‌های مرتبط با صادرات پرداخته خواهد شد که نشان می‌دهد آیا صادرات ایران تحت سلطه تعداد محدودی کالا است یا در کالاهای متعددی توزیع شده است. این بخش با تلفیق این عناصر، تحلیلی از روندها و پویایی‌های شکل‌دهنده عملکرد تجارت خارجی ایران فراهم می‌آورد.

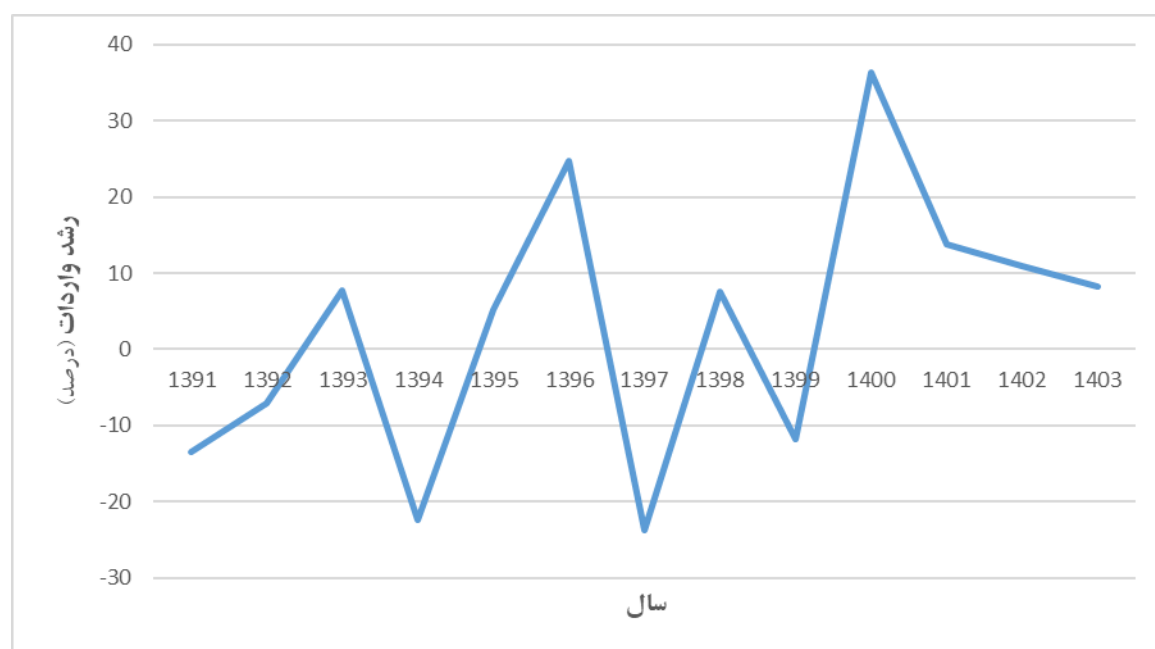
رشد باثبات صادرات و واردات برای تحقق رشد اقتصادی پایدار از اهمیت بالایی برخوردار است. صادرات با عرضه ارز، تقویت اشتغال‌زایی و تشویق سرمایه‌گذاری و پیشرفت فناوری، بر رشد اقتصادی اثرگذار است. رشد واردات نیز با فراهم آوردن دسترسی به کالاهای متنوع و نهاده‌ها این امر را تکمیل می‌کند. گسترش متوازن و پایدار صادرات و واردات نشان‌دهنده قدرت اقتصادی و دیپلماسی اقتصادی کشور است و همچنین ثبات نرخ ارز را ضمانت می‌کند. نمودار شماره ۱ و ۲ رشد صادرات و واردات ایران از ۱۳۹۱ تا ۱۴۰۳ نشان می‌دهند.

نمودار ۱- رشد صادرات ایران از ۱۳۹۱ تا ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۲- رشد واردات ایران از ۱۳۹۱ تا ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

اولین نکته‌ای که پس از ملاحظه نمودارهای فوق به ذهن متبادر می‌شود، بی‌ثباتی قابل توجه در نرخ رشد صادرات و واردات کشور است. گفتنی است این بی‌ثباتی، در نمودار

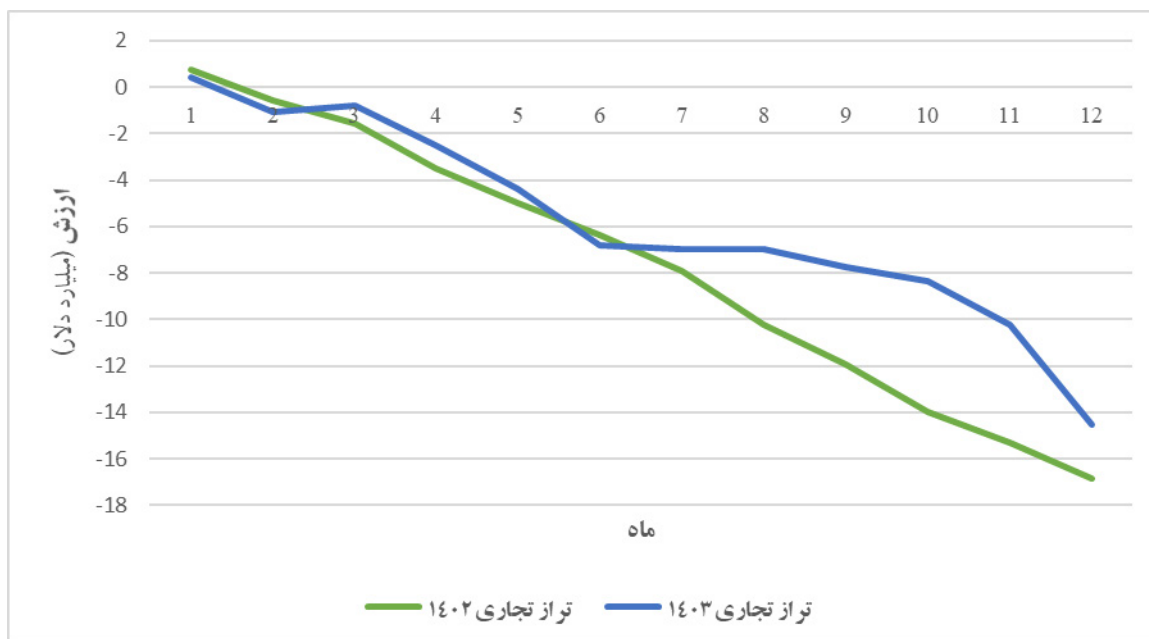
رشد اقتصادی کشور نیز مشاهده می‌شود. به عبارت دیگر در سال‌های اخیر به علت نحوه سیاست‌ورزی در اقتصاد و عملکرد سیاست خارجی، بی‌ثباتی فضای اقتصاد کلان یکی از ویژگی‌های اقتصاد ایران شده است. با توجه به نمودارهای فوق به خوبی می‌توان تاثیر شوک‌های سیاسی و اقتصادی را در فراز و فرودهای صادرات و واردات ایران ملاحظه کرد. به طوری که رشدهای مثبت صادرات و واردات در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ نشأت گرفته از فضای پس از برجام است و در ادامه با شروع دور دوم تحریم‌های آمریکا با رشدهای منفی صادرات از سال ۱۳۹۷ تا ۱۳۹۹ مواجه هستیم. نکته حائز اهمیت در اینجا این است که پس از سال ۱۳۹۷ تا امروز فضای تجارت خارجی ایران با پدیده رفع تعهد ارزی دست و پنجه نرم می‌کند. اهمیت این موضوع تا حدی است که در واقع پس از سال ۱۳۹۷ هرگاه شرایط رفع تعهد ارزی سهل‌تر شده، صادرات رشد داشته است. شاهد این امر شرایط سهل رفع تعهد ارزی در سال ۱۳۹۹ است که نمود آن در رشد صادرات سال ۱۴۰۰ قابل مشاهده است و یا در تعبیری عکس، پس از تصویب تبصره ۶ بند ح ماده ۲ مکرر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در اواخر سال ۱۴۰۰ و همچنین تصویب آیین‌نامه اجرایی آن در اواسط سال ۱۴۰۱، کاهش رشد و همچنین رشد منفی صادرات در سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ رخ داد.

تراز تجاری

تراز تجاری^۱ یکی از شاخص‌های مهم ارزیابی در حوزه تجارت بین‌الملل است. بدیهی است که نمی‌توان صرفاً بر اساس بزرگی یا کوچکی و علامت تراز تجاری، وضعیت تجارت یک کشور را ارزیابی کرد بلکه برای این امر باید ترکیب کالاهای صادراتی و وارداتی، گستره شرکای تجاری، جایگاه کشور در طول زنجیره‌های ارزش جهانی و پیچیدگی اقتصادی کالاهای مورد تجارت را به دقت بررسی نمود اما به هر روی تراز تجاری یکی از شاخص‌های مهم در تجارت بین‌الملل است و کشورها در تنظیم تجارت خود با سایر کشورها به آن توجه می‌کنند. تراز تجاری ایران در سال ۱۴۰۳، ۱۴،۵- میلیارد دلار بوده است که نسبت به بازه زمانی مشابه سال گذشته به اندازه ۲،۲ میلیارد دلار بهبود یافته است. در نمودار شماره ۳ تراز تجاری ایران در سال ۱۴۰۳ و ۱۴۰۲ ارائه شده است.

۱- تراز تجاری از کسر ارزش واردات از ارزش صادرات به دست می‌آید.

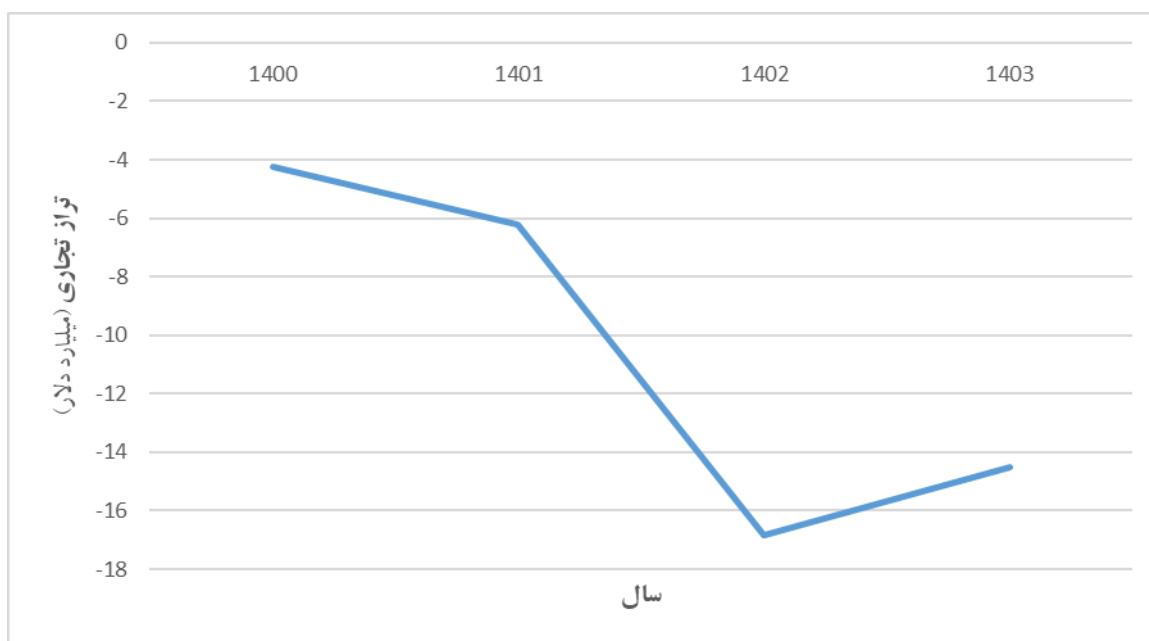
نمودار ۳- تراز تجاری در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

به جهت مقایسه و ارزیابی بهتر از تراز تجاری، بهتر است این شاخص از ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۳ بررسی شود.

نمودار ۴- تراز تجاری از ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار شماره ۴ تراز تجاری از ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۳ را نشان می‌دهد. با توجه به این امر که صادرات در ۱۴۰۳ نسبت به سال ۱۴۰۲ رشد داشته است اما از منظر تراز تجاری، سال‌های ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳ شرایط نامناسبی نسبت به سال‌های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱ دارند. یعنی عملاً افزایش صادرات در ۱۴۰۳ نتوانسته وضعیت تراز تجاری را به سال‌های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱ برگرداند. نکته قابل توجه این است که وضعیت نامناسب تراز تجاری در سال ۱۴۰۲ ماحصل سیاست‌های نادرست بانک مرکزی در چارچوب افزایش تقاضا ارز و کاهش عرضه ارز است.

رابطه مبادله

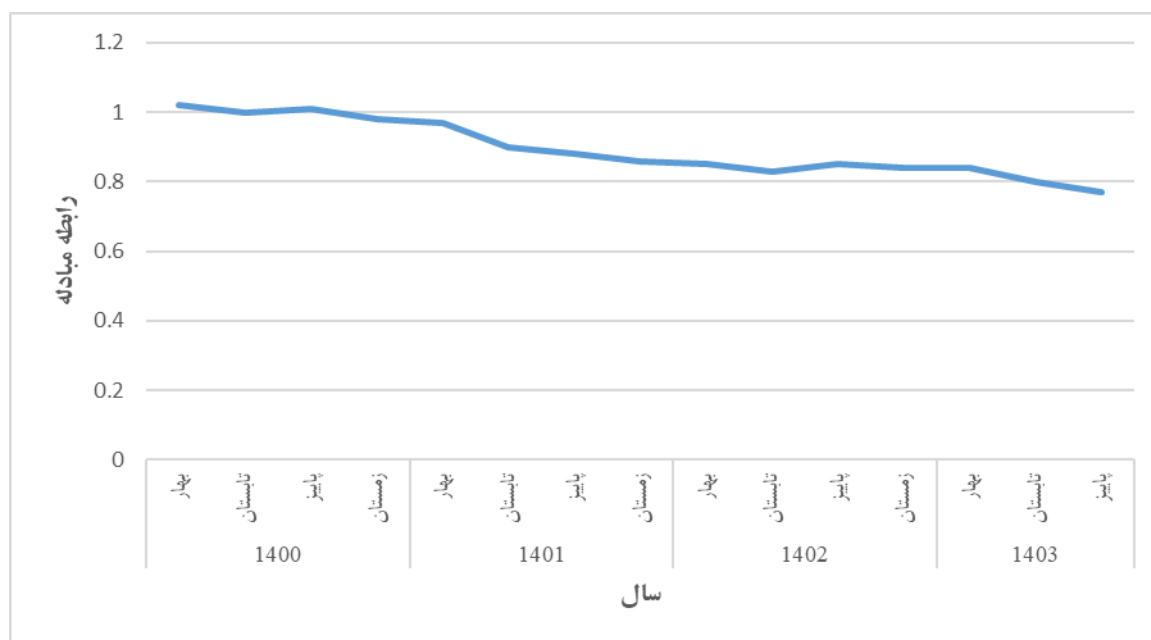
تحلیل روند و اندازه شاخص رابطه مبادله^۱ می‌تواند در خصوص ارزش کالاهای تجاری راهگشا باشد؛ چراکه عملاً بیانگر قدرت خرید صادرات است. تا زمانی که شاخص رابطه مبادله تجاری بیشتر از یک باشد، به معنای سودده بودن تجارت است اما زمانی که این عدد از یک کمتر می‌شود، یعنی هر تجارت با خارج به ضرر کشور تمام می‌شود. روند شاخص رابطه مبادله از بهار ۱۴۰۰ به بعد به طور مداوم کاهشی است و کوچکتر از یک شده است. این امر بدین معنی است که قیمت دلاری کالاهای صادراتی از قیمت دلاری کالاهای وارداتی ارزانتر شده است. با هر بار تجارت، ارزی که از کشور خارج می‌شود بیشتر از ارزی است که به کشور وارد می‌شود. افت رابطه مبادله می‌تواند نشانه‌ای از کاهش قدرت خرید خارجی کشور و نشات گرفته از چند عامل باشد: نخست، افزایش قیمت جهانی کالاهای وارداتی به ویژه مواد اولیه و کالاهای اساسی (که ایران به آن‌ها وابسته است) و همچنین نوسانات شدید در نرخ ارز که هزینه واردات را برای کشور بیشتر کرده و بر تعادل تجارت خارجی تاثیر منفی گذاشته است. نتیجه این روند برای اقتصاد کلان می‌تواند کاهش ارزش پول ملی، افزایش تورم وارداتی، کاهش ذخایر ارزی و نهایتاً تضعیف رشد اقتصادی باشد. بررسی و تحلیل رابطه مبادله در این گزارش از چند منظر حائز اهمیت است. نخست آن که بر اساس آسیب‌شناسی صورت گرفته در خصوص صادرات ایران، یکی از چالش‌های جدی آن پایین بودن ارزش افزوده کالاهای صادراتی است که نمود آن را به خوبی می‌توان در شاخص رابطه مبادله دید چراکه قیمت کالاهای صادراتی

۱- رابطه مبادله، قیمت نسبی صادرات برحسب واردات است. این رابطه به طور کلی از نسبت قیمت محصولات صادراتی به قیمت محصولات وارداتی به دست می‌آید و به معنای این است که به ازای هر یک واحد خرید محصولات از دنیای خارج، چند واحد از همین محصولات باید به دنیای خارج صادر شود.

با ارزش‌افزوده پایین، اندک است. دوم آن که بر اساس پژوهش‌های صورت گرفته در خصوص اقتصاد ایران، رابطه مبادله در کوتاه‌مدت و بلندمدت بر رفاه اقتصادی و از سوی دیگر بر تراز تجاری اثر مثبت دارد. به همین جهت پایین بودن ارزش‌افزوده کالاهای صادراتی باید یک چالش جدی تلقی شود و در راستای رفع آن به سرمایه‌گذاری، تولید کالاهای با ارزش‌افزوده بالا در صنایع پایین‌دستی و صادرات آن‌ها دست زد.

نمودار شماره ۵ رابطه مبادله ایران از بهار ۱۴۰۰ تا پاییز ۱۴۰۳ را نشان می‌دهد.

نمودار ۵- شاخص رابطه مبادله از بهار ۱۴۰۰ تا پاییز ۱۴۰۳

منبع: مرکز آمار ایران

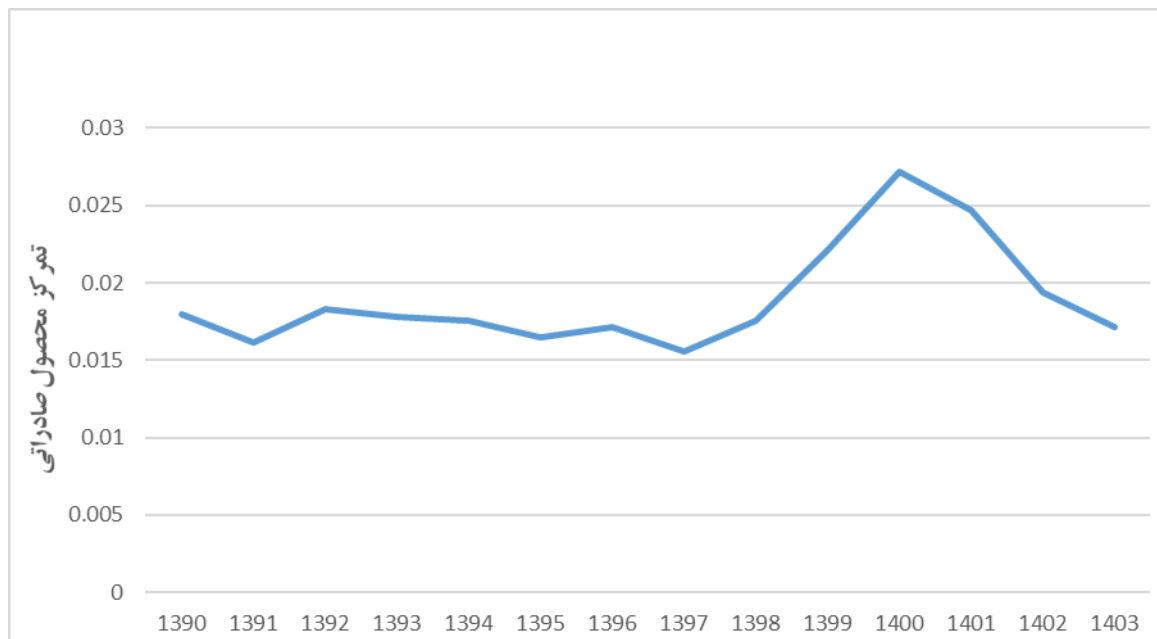
شاخص‌های صادرات

در این بخش، شاخص‌های کلیدی مرتبط با صادرات ارائه و تحلیل می‌شوند. این امر به روشن شدن ساختار و میزان تاب‌آوری صادرات ایران کمک می‌کند. به طور مشخص، شاخص تمرکز محصول صادراتی و شاخص تنوع محصول صادراتی بررسی می‌شوند تا دامنه و میزان تمرکز کالاهای صادراتی ایران ارزیابی شود. علاوه بر این، شاخص تمرکز بازار صادراتی و شاخص تنوع بازار صادراتی نیز مورد ارزیابی قرار می‌گیرد تا توزیع مقاصد صادراتی و میزان وابستگی ایران به بازارهای خارجی خاص مشخص شود.

در این بخش شاخص‌های تنوع و تمرکز صادرات ایران^۱ بررسی می‌شوند. لازم به ذکر است هر یک از شاخص‌های مذکور به شاخص بازار و محصول گسترش می‌یابند.

شاخص تمرکز محصول صادراتی بر اساس شاخص هرفیندال محاسبه می‌شود. این شاخص عددی بین صفر و یک است. هرچه این شاخص به صفر نزدیک‌تر باشد، ارزش صادرات در طیف گسترده‌ای از کالاها توزیع شده است اما هرچه این شاخص به یک نزدیک‌تر باشد، ارزش صادرات کشور در تعداد معدودی محصول متمرکز است. نمودار شماره ۶ روند شاخص تمرکز محصول صادراتی ایران از ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۳ را نشان می‌دهد.

نمودار ۶- شاخص تمرکز محصول صادراتی

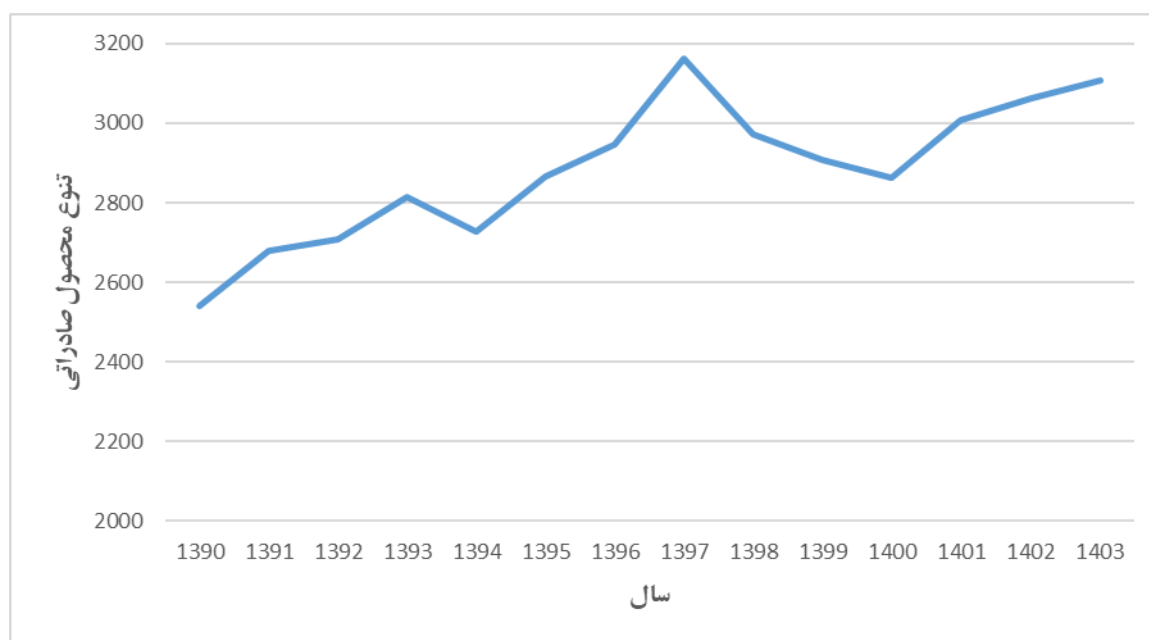
منبع: محاسبات تحقیق

همان طور که در نمودار فوق نمایان است، رفتار این شاخص در دوره‌های زمانی ۱۴۰۰-۱۳۹۷ و ۱۴۰۳-۱۴۰۰ قابل توجه است. به طوری که از ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۰ این شاخص رشد را تجربه کرده است که به معنای تمرکز ارزش صادرات بر تعداد محدودی کالا است که در شرایط دور دوم تحریم‌های آمریکا و رفع تعهد ارزی ریشه دارد اما از سال ۱۴۰۰ به بعد این شاخص نمایانگر توزیع متوازن‌تر ارزش صادرات در میان کالاهاست.

۱- با توجه به مصوبه کمیته مقابله با تحریم وزارت اقتصاد و امور دارایی، آمار تجارت خارجی ایران در سال ۱۳۹۸ بدون فصل ۲۷ منتشر شده است. به همین علت و با هدف رعایت پیوستگی در تحلیل شاخص‌های صادرات، محاسبات این شاخص‌ها در بازه زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۳ بدون در نظر گرفتن فصل ۲۷ انجام شده است.

شاخص تنوع محصول از طریق شمارش تعداد کالاهای صادراتی بر حسب کدهای HS شش‌رقمی به دست می‌آید. تمایز شاخص تنوع محصول و تمرکز محصول از این منظر قابل بررسی است که ممکن است در کشوری شاخص تنوع محصول، عددی بالا باشد اما شاخص تمرکز عددی نزدیک به یک باشد که در این حالت صادرات طیف گسترده‌ای از کالاهای را شامل می‌شود اما ارزش صادرات صرفاً بر تعداد معدودی کالا متمرکز است. نمودار شماره ۷ روند شاخص تنوع محصول صادراتی ایران از ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۳ را نشان می‌دهد.

نمودار ۷- شاخص تنوع محصول صادراتی

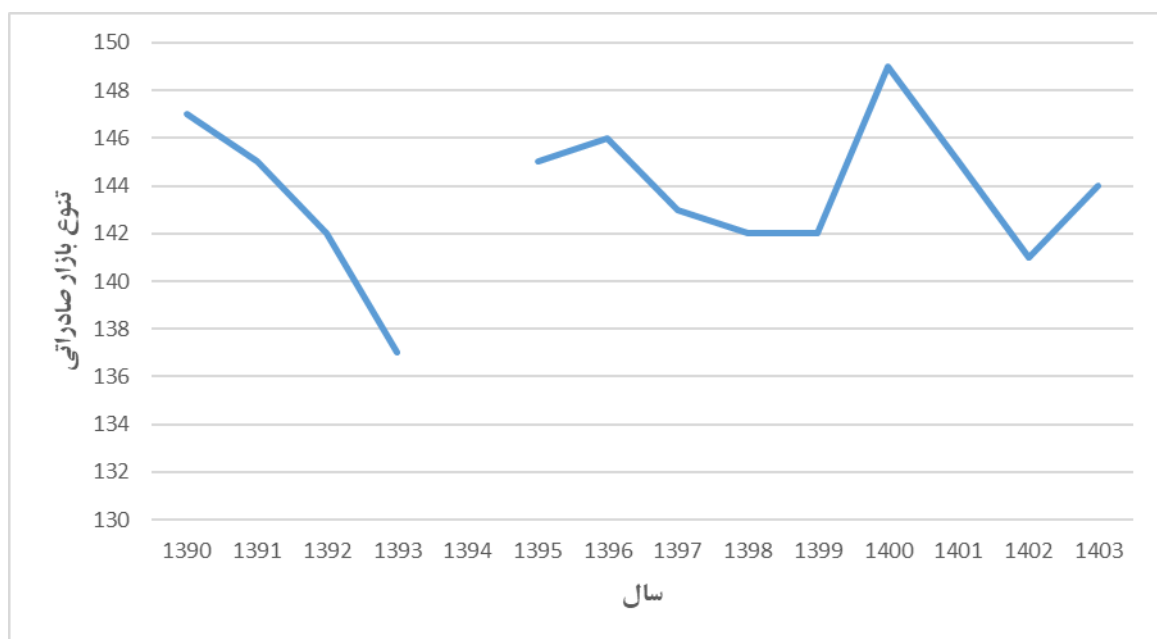
منبع: محاسبات تحقیق

در نمودار شماره ۷ اثرات خروج آمریکا از برجام و آغاز دور دوم تحریم‌ها در کاهش شاخص تنوع محصول صادراتی کاملاً مشخص است. از سوی دیگر در فضای پس از برجام این شاخص افزایش یافت. همچنین پس از سال ۱۴۰۰ نیز افزایش تعداد کالاهای صادراتی نمایان است اما نکته قابل توجه این است که صرف افزایش این شاخص امیدوار کننده نیست بلکه ارزش صادراتی در هر کالا و همچنین میزان ماندگاری کالا در بازارهای مقصد نیز دارای اهمیت است. میزان توفیق در این امور به حمایت دولت از زیرساخت‌های تجارت خارجی از جمله لجستیک و بستر تبادلات مالی بستگی دارد چراکه در غیر این صورت این

شاخص به سرعت تعدیل خواهد شد.

همان طور که اشاره شد، شاخص‌های تمرکز و تنوع به شاخص بازار نیز تقسیم می‌شوند. بدین ترتیب که شاخص تنوع بازار صادراتی از شمارش تعداد کشورهای واردکننده کالاهای کشور مورد نظر به دست می‌آید. نمودار شماره ۸ روند شاخص تنوع بازار صادراتی ایران از ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۳ را نشان می‌دهد.^۱

نمودار ۸- شاخص تنوع بازار صادراتی

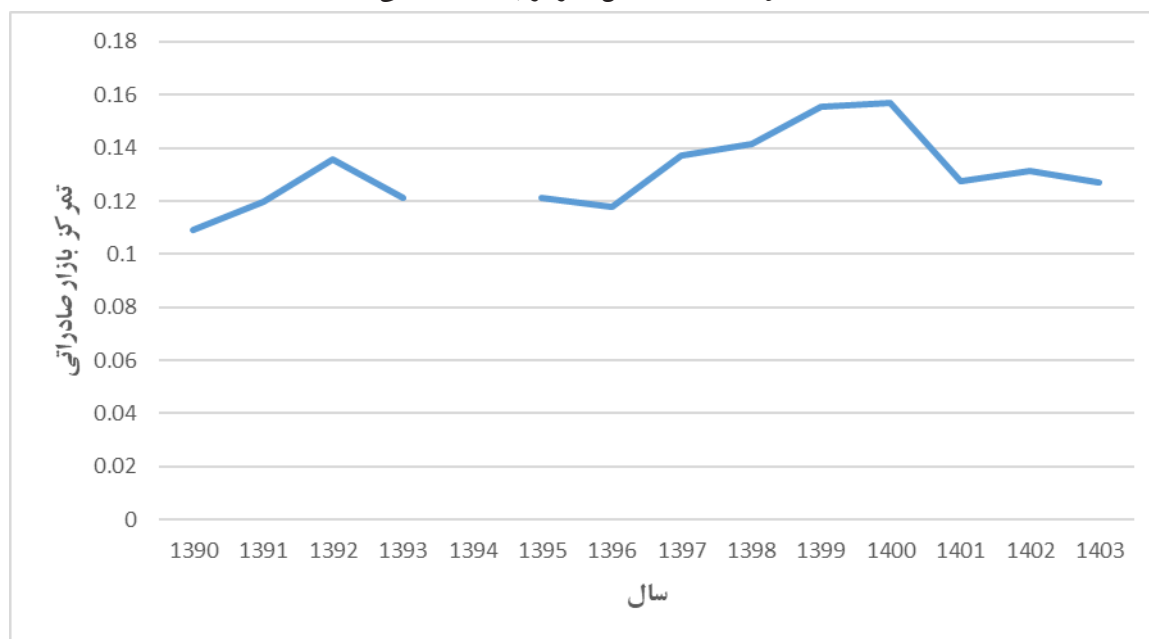
منبع: محاسبات تحقیق

شاخص تمرکز بازار صادراتی بیانگر طیف کشورهای واردکننده از کشور مورد نظر مبتنی بر ارزش واردات است. به بیان دیگر اگر این شاخص عددی نزدیک به یک باشد، به این معناست که عمده ارزش صادرات کشور مورد نظر صرفاً بر تعداد محدودی کشور مقصد محدود است. نمودار شماره ۹ روند شاخص تمرکز بازار صادراتی ایران را از ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۳ را نشان می‌دهد.^۲

۱- نحوه ارائه آمار تجارت خارجی در بازه زمانی ۱۴۰۳-۱۳۹۰ توسط گمرک از استاندارد یکسانی پیروی نمی‌کند. نحوه ارائه این آمار در سال ۱۳۹۴ به گونه‌ای است که محاسبه شاخص مذکور امکان‌پذیر نیست.

۲- نحوه ارائه آمار تجارت خارجی در بازه زمانی ۱۴۰۳-۱۳۹۰ توسط گمرک از استاندارد یکسانی پیروی نمی‌کند. نحوه ارائه این آمار در سال ۱۳۹۴ به گونه‌ای است که محاسبه شاخص مذکور امکان‌پذیر نیست.

نمودار ۹ - شاخص تمرکز بازار صادراتی

منبع: محاسبات تحقیق

همان طور که در نمودار شماره ۹ مشخص است، پس از دور دوم تحریم‌ها شاخص تمرکز بازار صادراتی افزایش یافت. به این معنا که ارزش صادرات ایران پس از شرایط تحریمی در تعداد معدودی کشور واردکننده متمرکز شد.

در مقام جمع‌بندی این بخش باید اشاره‌ای کوتاه به آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری در حوزه تجارت خارجی در ایران نمود. در این راستا باید به سلطه سیاست‌های ارزی و پولی بر سیاست‌های تجاری اشاره کرد. به این معنا که در واقع سیاست‌گذاری در این حوزه در دستان سیاست‌گذار پولی است و سیاست‌گذار تجاری در طول این امر قرار می‌گیرد. دو مصداق می‌توان برای این امر بیان کرد. نخست صدور بخشنامه‌های خلق‌الساعه و پی در پی از سوی سیاست‌گذار پولی و ارزی که به فعالین تجاری اصابت می‌کند. مانند ابلاغ دستورالعملی از سوی بانک مرکزی به شبکه بانکی که از ابتدای خرداد ماه سال جاری ممنوعیت اعطای تسهیلات و صدور ضمانت‌نامه و اعتبار اسنادی برای صادرکنندگانی که کمتر از ۷۰ درصد رفع تعهد ارزی انجام داده‌اند، اجرایی گردد و همچنین ممنوعیت اعطای تسهیلات به صادرکنندگانی که کمتر از ۸۰ درصد رفع تعهد ارزی انجام داده‌اند، اجرایی گردد. دوم کاهش میانگین نرخ‌های تعرفه در سال ۱۴۰۲. در خصوص کاهش میانگین

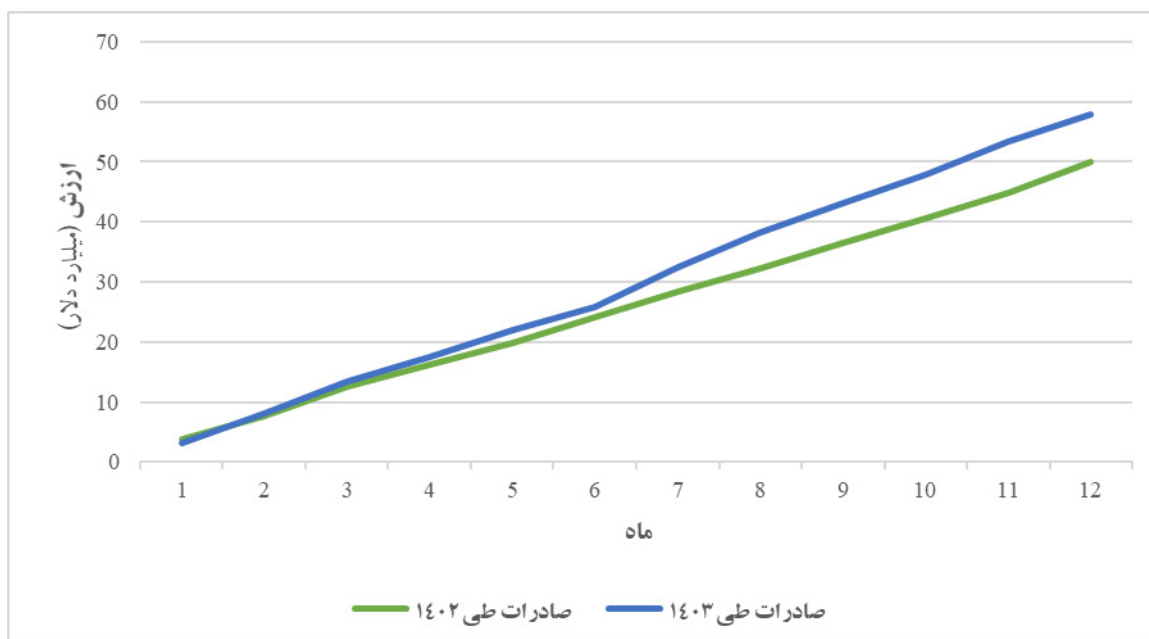
نرخ‌های تعرفه باید گفت که اساساً این امر یک تصمیم در چارچوب سیاست‌های تجاری کشور نبود بلکه به دلیل افزایش پیاپی نرخ ارز، با هدف جلوگیری از تورم وارداتی میانگین نرخ‌های تعرفه کاهش یافت.

نگاهی به تجارت خارجی ایران در سال ۱۴۰۳

در سال ۱۴۰۳، میزان صادرات کالاهای غیرنفتی ۱۵۱,۹ میلیون تن و به ارزش ۵۷,۸ میلیارد دلار بوده است (به غیر از نفت خام، نفت سفید، نفت کوره، برق، خدمات فنی و مهندسی و صادرات از محل تجارت چمدانی) که در مقایسه با مدت مشابه سال قبل، افزایشی ۱۰ درصدی در وزن و ۱۵,۶ درصدی در ارزش دلاری داشته است. همچنین میزان واردات کشور در این مدت، با کاهش ۱ درصدی در وزن و افزایش ۸,۲ درصدی در ارزش دلاری در مقایسه با مدت مشابه سال گذشته، به ارقام ۳۹,۲ میلیون تن و ۷۲,۳ میلیارد دلار رسیده است.

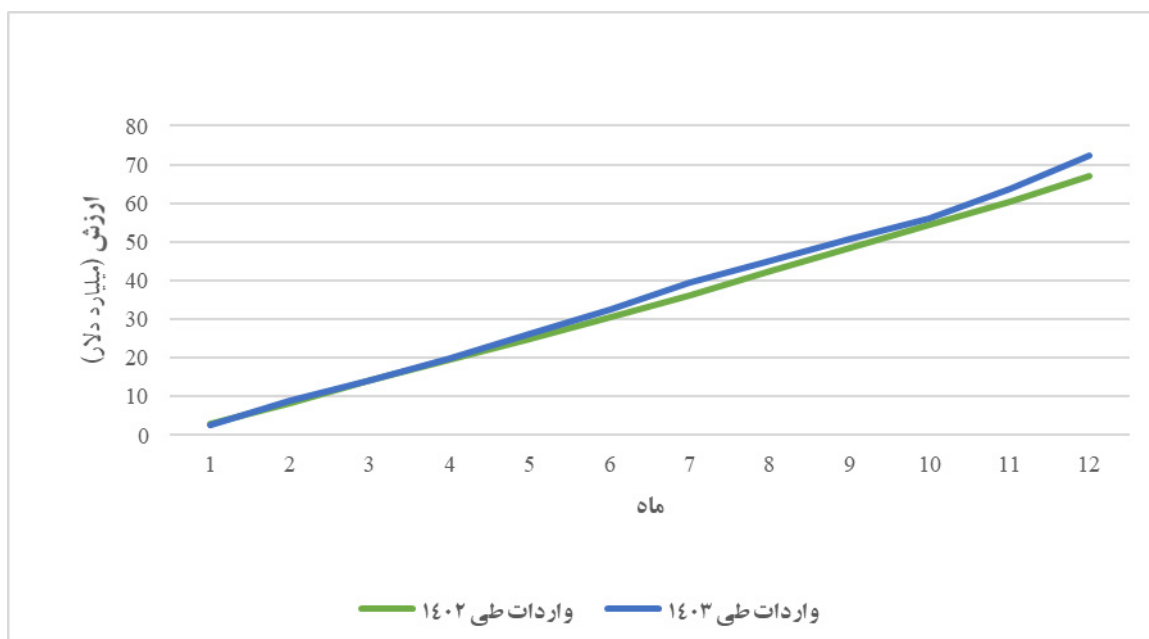
متوسط ارزش گمرکی هر تن کالای صادراتی ۳۸۰,۵ دلار است که در مقایسه با دوره مشابه گذشته ۵ درصد رشد داشته است و متوسط ارزش گمرکی هر تن کالای وارداتی، ۱۸۴۴,۳ دلار است که در مقایسه با دوره مشابه گذشته ۹ درصد افزایش یافته است. نمود دیگر تفاوت چشمگیر میان ارزش گمرکی هر تن کالای صادراتی و وارداتی پیشتر در شاخص رابطه مبادله بررسی گردید. در نمودارهای ۱۰ و ۱۱ ترتیب ارزش صادرات و واردات سال ۱۴۰۳ و ۱۴۰۲ ارائه شده است.

نمودار ۱۰ - ارزش صادرات در ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۱۱ - ارزش واردات در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

همان طور که در نمودار شماره ۱۰ نمایان است، صادرات در سال ۱۴۰۳ نسبت به مدت زمان مشابه سال گذشته افزایش بیش از ۷,۸ میلیارد دلاری داشته است. در همین چارچوب صادرات بخش کشاورزی^۱ رشد قابل توجهی را تجربه کرده است؛ به طوری که رشد این بخش بیش از ۲۸ درصد (بیش از ۱,۸ میلیارد دلار) در سال ۱۴۰۳ بوده است.

به نظر می‌رسد یکی از مهم‌ترین علل افزایش ۷,۸ میلیارد دلاری صادرات در سال ۱۴۰۳ کاهش فاصله نرخ ارز مرکز مبادله ارز و طلا ایران و نرخ ارز آزاد و عملاً حذف سقف نرخ ارز مرکز مبادله است که در واقع باعث افزایش انگیزه‌های صادراتی شده است. از آن جایی که رشدهای مثبت و منفی در صادرات و واردات در سال‌های اخیر معلول تصمیمات کوتاه‌مدت بوده است، رشد ۱۵ درصدی صادرات در سال ۱۴۰۳ نیز از این امر مستثنی نیست. روشن است که چنین رشدهایی ارزش‌افزوده‌ای برای فضای حقیقی اقتصاد ایران نخواهد داشت.

ضروری است در این قسمت به بررسی صحت گزاره "تمایل صادرکنندگان به افزایش نرخ ارز" پرداخته شود. این گزاره در صورتی واقعیت دارد که صادرکننده پس از افزایش نرخ ارز، صادرات انجام دهد و پس از آن فعالیت اقتصادی و تجاری خود را به پایان برساند اما فعال تجاری واقعی پس از انجام صادرات، مجبور به تامین موجودی انبار و اساساً پرداخت هزینه‌های جاری بنگاه اقتصادی خود است که با رشد نرخ ارز، این هزینه‌ها نیز افزایش یافته است. بنابراین فعالین تجاری به ثبات نرخ ارز و سیاست‌های حاکم بر فضای تجاری و اقتصادی تمایل دارند که این مسائل در کنار سهولت در دسترسی به ابزارهای بانکی بین‌المللی و لجستیک تجارت بین‌الملل می‌توانند منتج به رشدی متضمن ارزش‌افزوده برای بخش حقیقی اقتصاد شود.

همان گونه که اشاره شد، برای ارزیابی دقیق کیفیت تجارت بین‌الملل (از منظر ارزش‌افزوده) یک کشور باید سبد کالاهای صادراتی و وارداتی، روند تغییرات و میزان پیچیدگی آن‌ها مورد سنجش قرار گیرند. در جدول ۱ و ۲ به ترتیب ده کالا با بیشترین ارزش صادراتی و وارداتی ایران در سال ۱۴۰۳ ارائه شده است.

۱- کالاهای ذیل موافقت‌نامه کشاورزی سازمان تجارت جهانی

جدول ۱ - ده کالا با بیشترین ارزش صادراتی در سال ۱۴۰۳

ردیف	کد تعرفه	ارزش (میلیارد دلار)	عنوان
۱	۲۷۱۱۲۱	۶,۸۶	گاز طبیعی
۲	۲۷۱۱۱۲	۳,۶۳	پروپان مایع شده
۳	۲۷۱۱۱۳	۲,۲۱	بوتان مایع شده
۴	۲۷۱۳۲۰	۲,۱۷	قیر نفت
۵	۲۹۰۵۱۱	۲,۱۱	متانول
۶	۲۷۱۱۱۹	۱,۹۲	سایر گازهای نفتی و هیدروکربورهای مایع شده
۷	۳۹۰۱۱۰	۱,۷۴	پلی اتیلن (چگالی کمتر از ۹۴ درصد)
۸	۳۹۰۱۲۰	۱,۶۴	پلی اتیلن (چگالی بیش از ۹۴ درصد)
۹	۳۱۰۲۱۰	۱,۴۹	اوره
۱۰	۷۲۰۶۱۰	۱,۴۷	شمش آهن و فولاد غیر ممزوج

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

بر اساس جدول شماره ۱، مجموع ارزش ده کالا با بیشترین ارزش صادراتی، بیش از ۴۳ درصد از ارزش صادراتی کشور را تشکیل می‌دهد. دو سوم از ارزش ده کالا با بیشترین ارزش صادراتی، مربوط به گروه ۲۷ (کالاهای حوزه انرژی) است. با توجه به این امر، انتظار می‌رود از منظر زنجیره‌های ارزش جهانی، ایران دارای جایگاه مناسبی در شاخص مشارکت در زنجیره‌های ارزش جهانی بالاخص شاخص مشارکت پیشین^۱ در زنجیره‌های ارزش جهانی داشته باشد. این امر در حالی است که بر اساس پژوهش‌های صورت گرفته، متوسط شاخص مشارکت ایران در زنجیره‌های ارزش جهانی علیرغم بهره‌گیری از منابع نفتی و معدنی، از میانگین جهانی کمتر است.

نکته فوق الذکر در خصوص کالاهای صادراتی، از بحث ارزش افزوده پایین کالاهای صادراتی ایران مجزا است. شاهد این مسئله، ارزش بالای صادرات شمش آهن و فولاد غیرآلیاژی است که در واقع این کالا در مرحله پیشا نورد (محصولات مرحله نورد دارای ارزش افزوده بالا در زنجیره فولاد هستند) است. عملاً دو نکته مذکور، از ویژگی‌های صادرات ایران و

به طریق اولی نمایانگر ساختار و ویژگی اقتصاد ایران است.

جدول ۲ - ده کالا با بیشترین ارزش وارداتی در سال ۱۴۰۳

ردیف	کد تعرفه	ارزش (میلیارد دلار)	عنوان
۱	۷۱۰۸۱۲	۸,۰۵	طلا
۲	۹۸۸۷۰۳	۳,۱۱	قطعات منفصله جهت تولید خودرو
۲	۱۰۰۵۹۰	۳	ذرت
۳	۸۵۱۷۱۳	۲,۴	تلفن هوشمند
۴	۲۳۰۴۰۰	۱,۹۵	کنجاله
۵	۱۲۰۱۹۰	۱,۳۵	دانه سویا
۶	۱۰۰۶۳۰	۱,۳۴	برنج
۷	۸۷۰۱۲۱	۱,۲۷	تراکتور
۸	۱۵۱۲۱۱	۰,۹۳	روغن دانه آفتابگردان
۹	۹۸۸۷۰۴	۰,۶۳	قطعات منفصله جهت تولید وسیله نقلیه حمل و نقل کالا و خودرو سواری
۱۰	۰۲۰۲۳۰	۰,۶۲	گوشت گاو (قطعات بدون استخوان)

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نکته قابل توجه در جدول شماره ۲، واردات ۸ میلیارد دلاری طلا در سال ۱۴۰۳ است. علت این امر ناشی از بخشنامه دی ماه ۱۴۰۲ بانک مرکزی مبنی بر اعطای مجوز واردات طلا به عنوان یکی از شیوه‌های رفع تعهد ارزی صادرکنندگان است. علیرغم وجود انتقاد به این روش رفع تعهد ارزی که منجر به ورود همه فعالین تجاری به حوزه تجارت طلا می‌شود و عملاً به تخصیص‌گرایی خدشه وارد می‌کند؛ اما به هر روی واردات ۸ میلیارد دلار از منظر واردات کالایی سرمایه‌ای و همچنین تاثیر آن بر موجودی طلا در ترازنامه بانک مرکزی قابل توجه است.

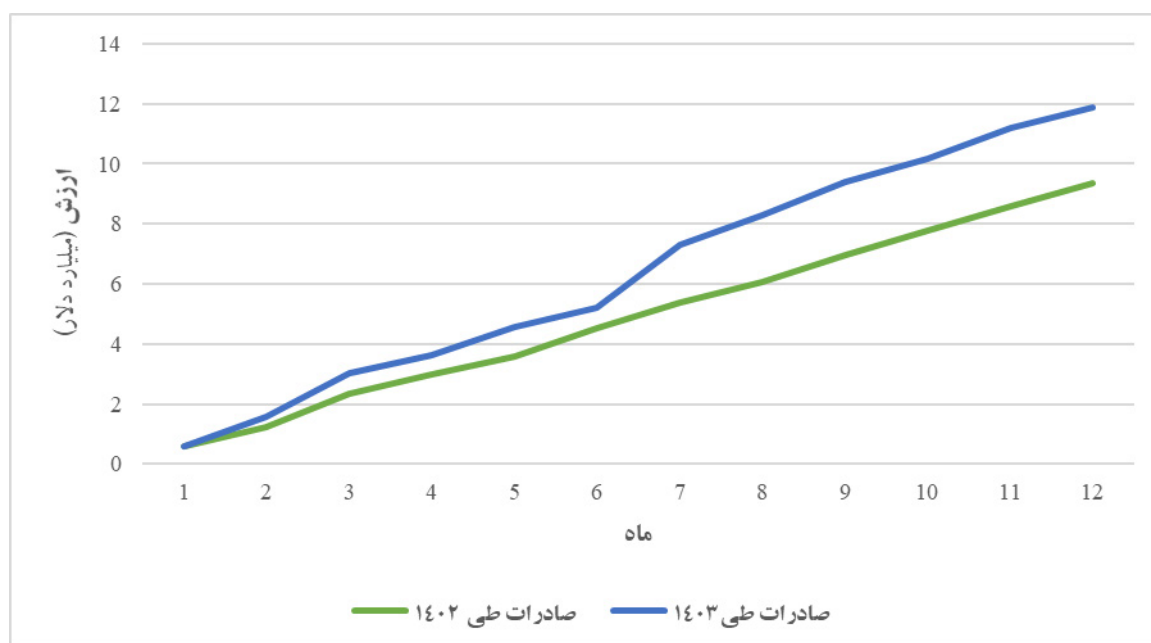
در ادامه گزارش به جزئیات تجارت ایران با کشورهای عراق، ترکیه، چین، امارات متحده عربی، هند، افغانستان، روسیه، آلمان و پاکستان در سال ۱۴۰۳ پرداخته می‌شود.

عراق

صادرات ایران به عراق در سال ۱۴۰۳، ۱۱,۹ میلیارد دلار بوده است که نسبت به سال گذشته رشد ۲۷,۲ درصدی داشته است و واردات ایران از عراق در این بازه زمانی ۵۶۶ میلیون دلار بوده است که نسبت به سال گذشته کاهش ۳,۲ درصدی داشته است. نمودارهای ۱۲، ۱۳ و ۱۴ به ترتیب صادرات، واردات و تراز تجاری دو کشور را نشان می‌دهند.

گاز طبیعی، میله‌های آهنی یا فولادی و کاشی سه قلم عمده صادراتی ایران به عراق است. طلا، وسایل نقلیه (با هر دو موتور پیستونی درون سوز جرفه ای-احتراقی تناوبی) و آلیاژهای آلومینیوم سه قلم عمده وارداتی ایران از عراق است.

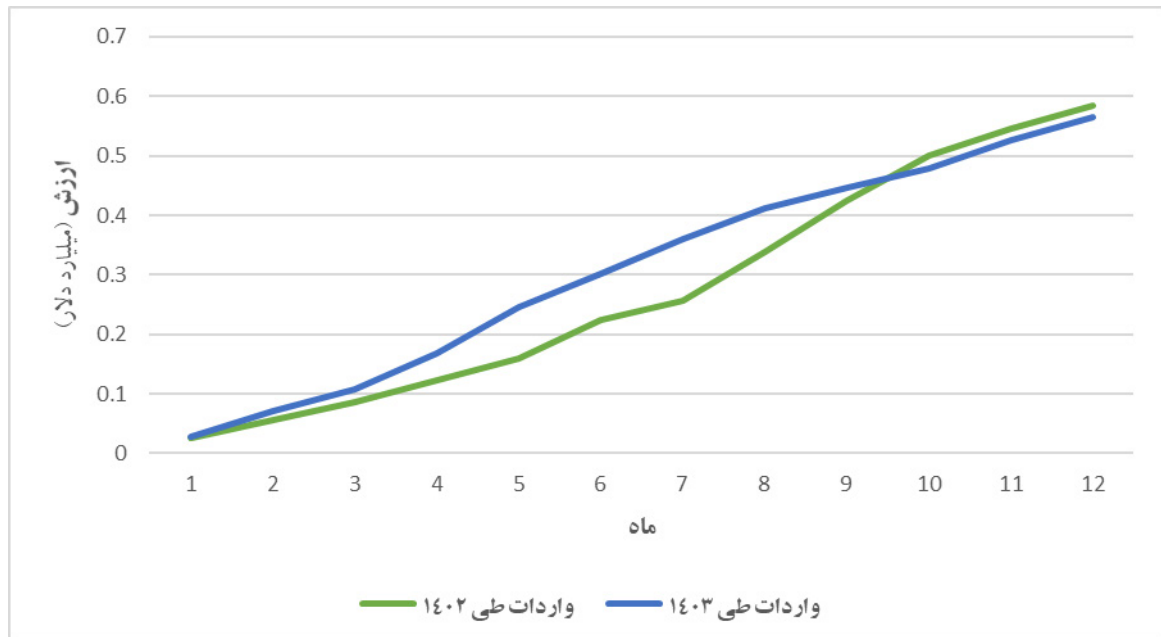
نمودار ۱۲- صادرات ایران به عراق در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

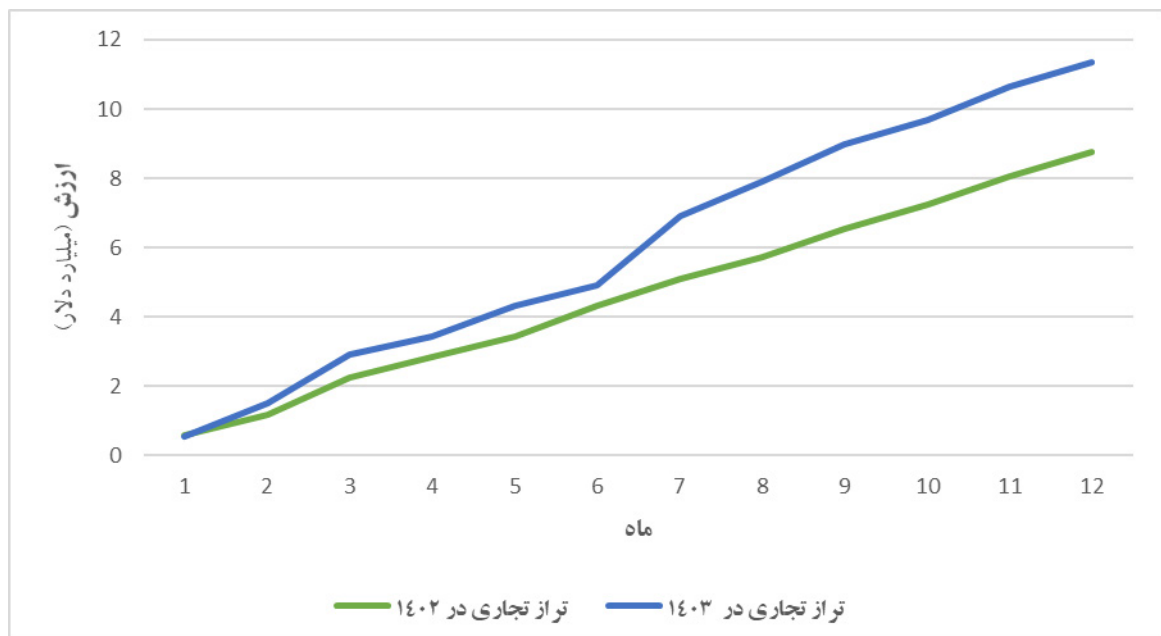
بر اساس نمودار فوق صادرات ایران به عراق در سال ۱۴۰۳ نسبت به مدت زمان مشابه سال گذشته افزایش قابل توجهی داشته است. سیب زمینی، دانه آفتابگردان و ریسمان سه قلمی بودند که بیشترین رشد صادرات به عراق را در سال ۱۴۰۳ نسبت به سال گذشته از آن خود کردند.

نمودار ۱۳- واردات ایران از عراق در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۱۴- تراز تجاری ایران در تجارت با عراق در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

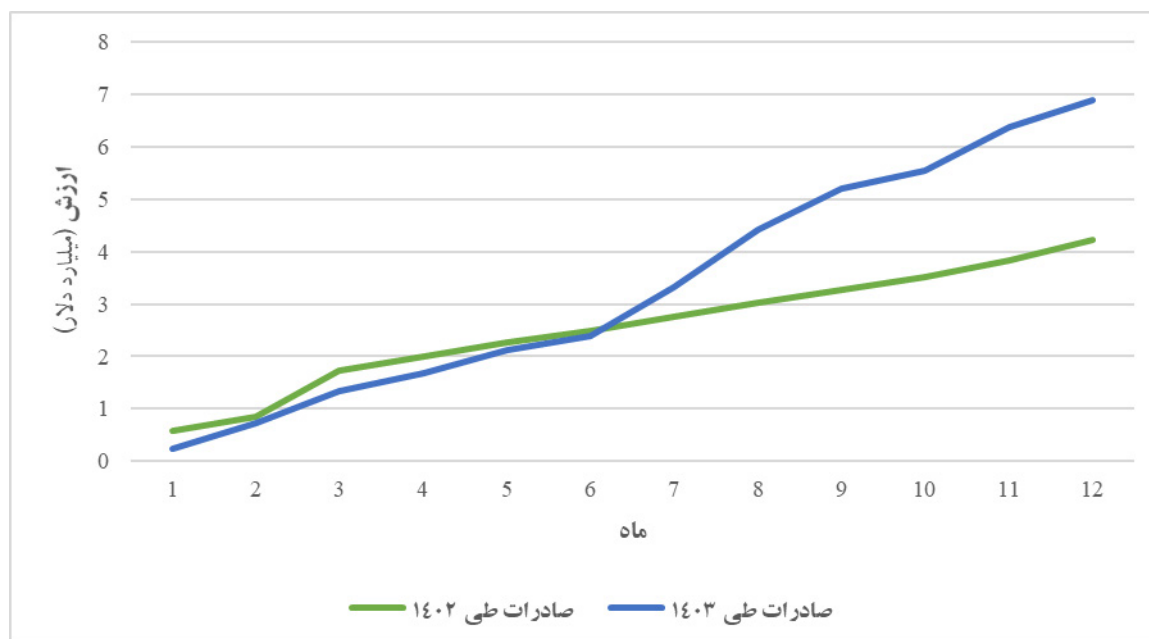
همان طور که در نمودار ۱۴ نمایان است، تراز تجاری به نفع ایران شدت یافته است. نکته قابل توجه این است که اصولاً کشورها تمایل به رابطه تجاری دارند که در آن تراز تجاری به صورتی متناسب میان دو کشور شکل گیرد. البته همان طور که مشخص است این امر در خصوص تجارت ایران و عراق صدق نمی‌کند چراکه تراز تجاری میان این دو کشور کاملاً به نفع ایران است.

ترکیه

صادرات ایران به ترکیه در سال ۱۴۰۳، ۶,۸ میلیارد دلار بوده است که نسبت به سال گذشته رشد ۶۳,۵ درصدی داشته است و واردات ایران از ترکیه در این بازه زمانی ۱۲,۴ میلیارد دلار بوده است که نسبت به سال گذشته افزایش ۶۲,۴ درصدی داشته است. نمودارهای ۱۵، ۱۶ و ۱۷ به ترتیب صادرات، واردات و تراز تجاری دو کشور را نشان می‌دهند.

گاز طبیعی، آلومینیوم و اوره سه قلم عمده صادراتی ایران به ترکیه است. طلا، تراکتور و ذرت سه قلم عمده وارداتی ایران از ترکیه است.

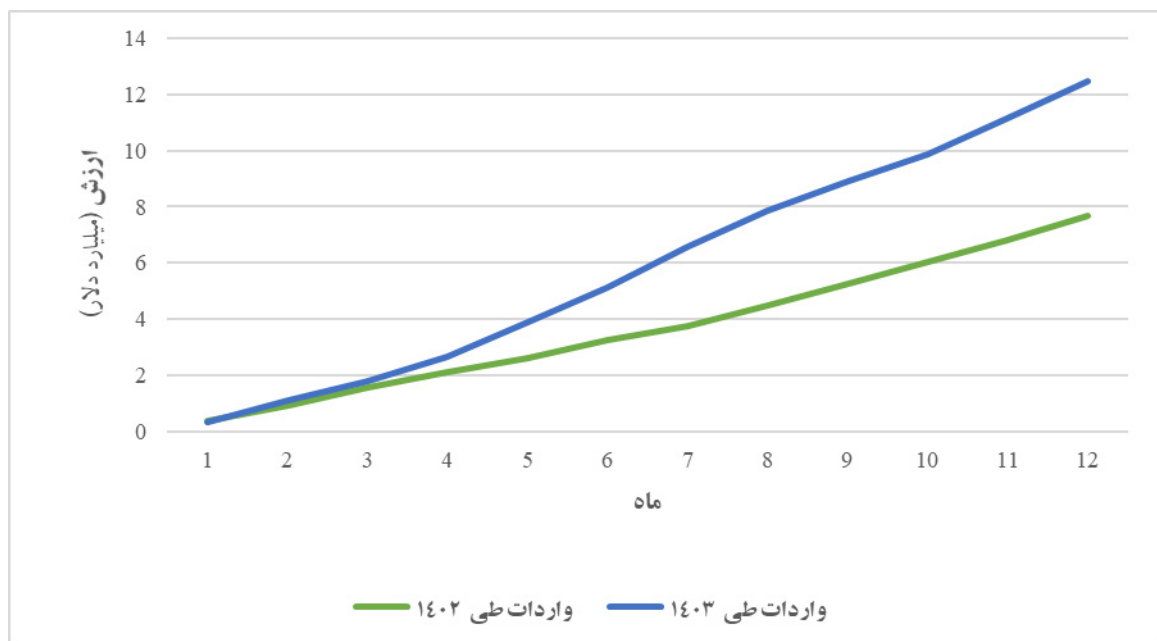
نمودار ۱۵- صادرات ایران به ترکیه در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

همان طور که از نمودار ۱۵ پیداست صادرات ایران به ترکیه در سال ۱۴۰۳ نسبت به سال گذشته افزایش قابل توجهی داشته است. رادیاتور، قطعات ماشین‌آلات و دستگاه‌های کشاورزی و حشره‌کش‌ها سه قلمی بودند که بیشترین رشد صادرات به ترکیه را از آن خود کردند. قابل توجه است که بخشی از افزایش صادرات به ترکیه متعلق به کالاهایی است که در سال ۱۴۰۲، ترکیه وارداتی از ایران نداشته است اما در سال ۱۴۰۳ ارزش صادرات آن‌ها به ترکیه به ارقام چشمگیر رسیده است مانند گاز طبیعی، پروپان مایع شده و گردو.

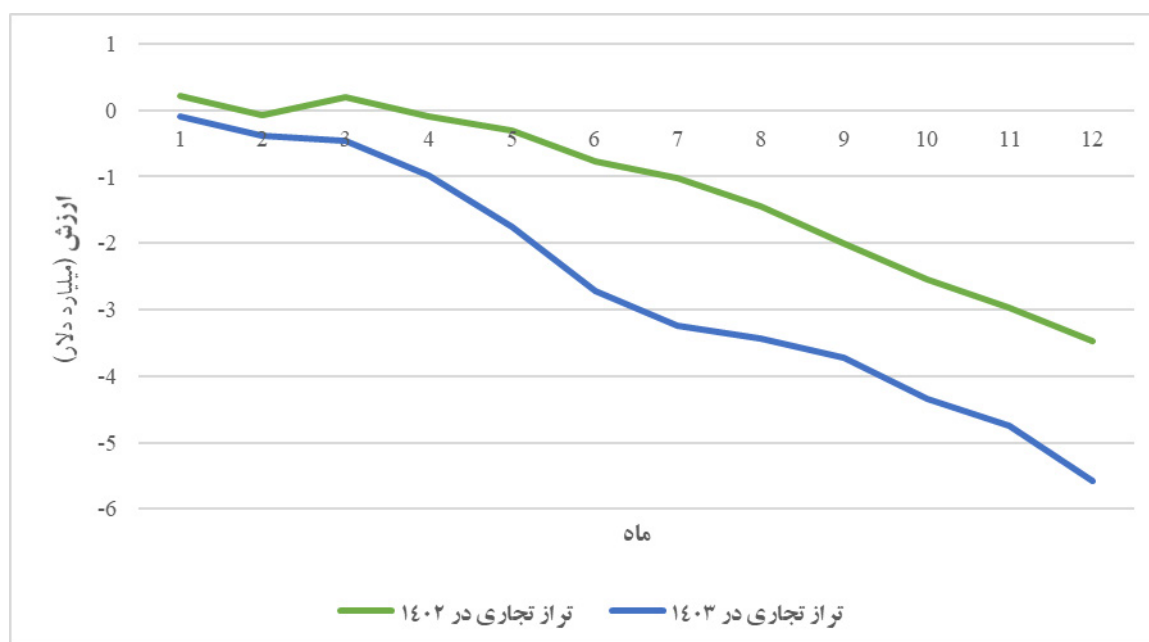
نمودار ۱۶- واردات ایران از ترکیه در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

واردات ایران از ترکیه در سال ۱۴۰۳ نسبت به مدت زمان مشابه سال گذشته افزایش قابل ملاحظه‌ای داشته است. نقره، سولفات دی سدیم، لوله‌های مسی سه قلمی بودند که بیشترین رشد واردات از ترکیه را از آن خود کردند. قابل توجه است که بخشی از افزایش واردات از ترکیه متعلق به کالاهایی است که در سال ۱۴۰۲، ترکیه صادراتی به ایران نداشته است اما در سال ۱۴۰۳ ارزش واردات آن‌ها از ترکیه به ارقام چشمگیر رسیده است مانند شکر تصفیه نشده، موز غیر سبز و دستگاه تهویه (split unit).

نمودار ۱۷- تراز تجاری ایران در تجارت با ترکیه در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

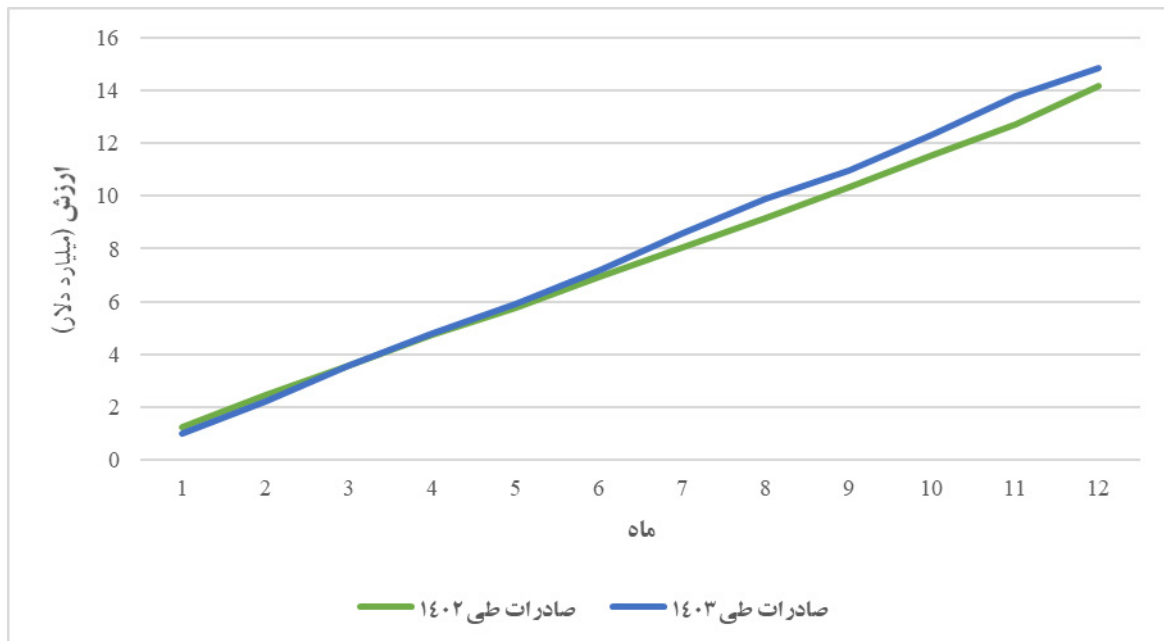
همان طور که در نمودار ۱۷ نمایان است، در سال ۱۴۰۳، تراز تجاری با افزایش واردات از ترکیه به نفع ترکیه شدت یافته است و به ۵,۵- میلیارد دلار رسیده است.

چین

صادرات ایران به چین در ۱۴۰۳، ۱۴,۸ میلیارد دلار بوده است که نسبت به سال گذشته رشد ۴,۹ درصدی داشته است و واردات ایران از چین در این بازه زمانی ۱۹,۳ میلیارد دلار بوده است که نسبت به سال گذشته افزایش ۳,۴ درصدی داشته است. نمودارهای ۱۸، ۱۹ و ۲۰ به ترتیب صادرات، واردات و تراز تجاری دو کشور را نشان می‌دهند.

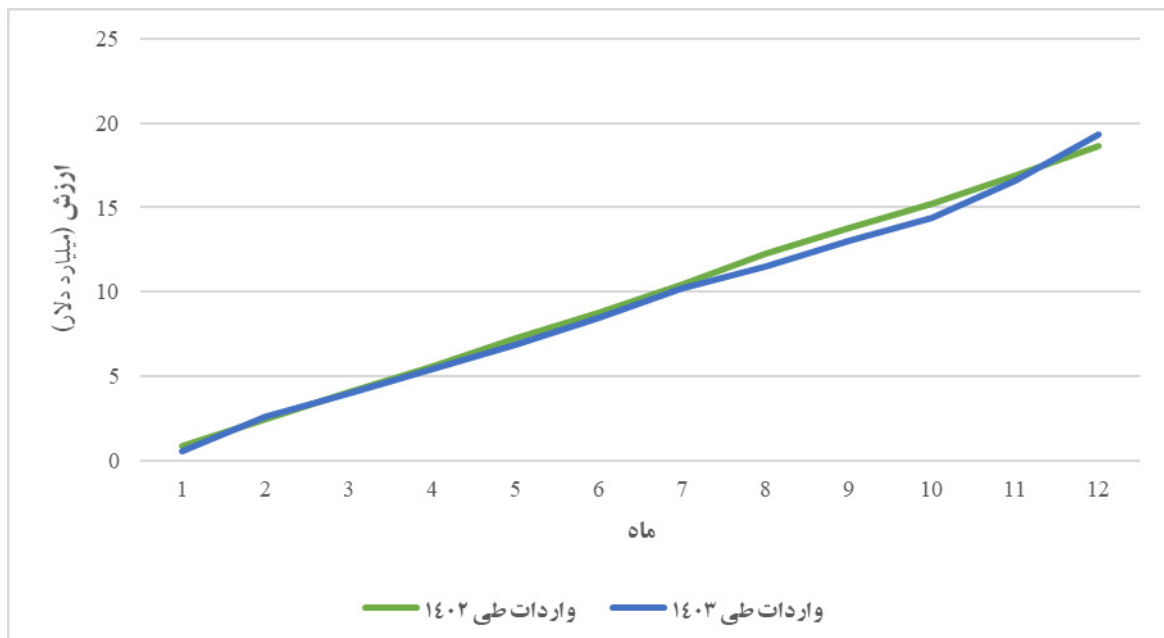
پروپان مایع شده، بوتان مایع شده و متانول سه قلم عمده صادراتی ایران به چین است. قطعات منفصله جهت تولید خودرو، طلا و قطعات منفصله جهت تولید وسیله نقلیه حمل و نقل کالا سه قلم عمده وارداتی ایران از چین است.

نمودار ۱۸- صادرات ایران به چین در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

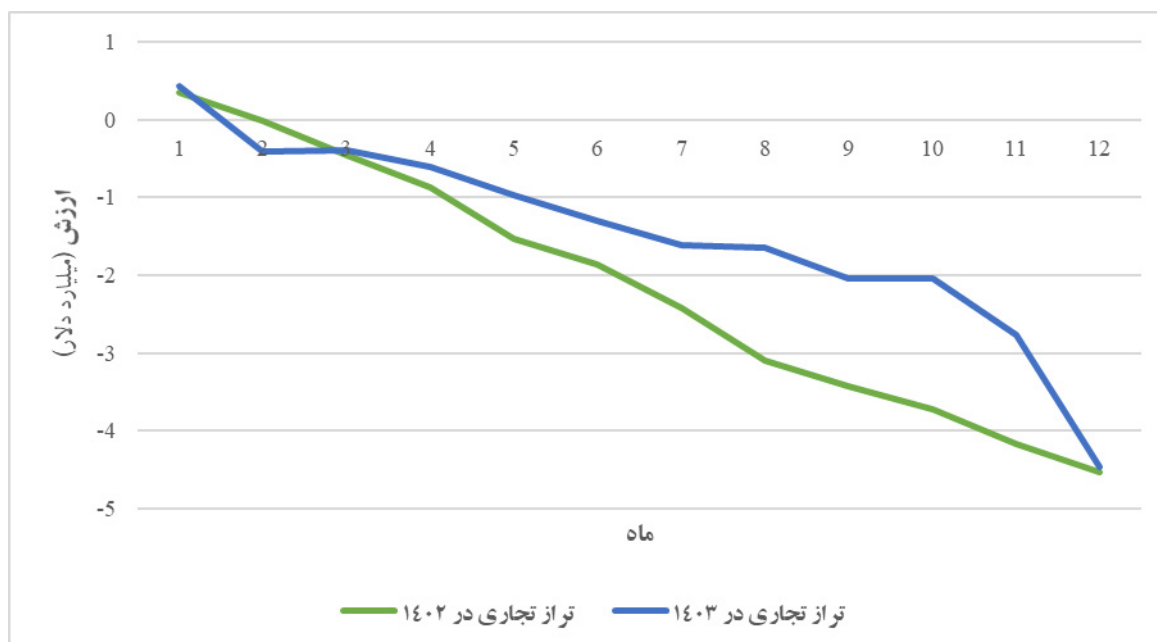
منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۱۹- واردات ایران از چین در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۲۰- تراز تجاری ایران در تجارت با چین در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

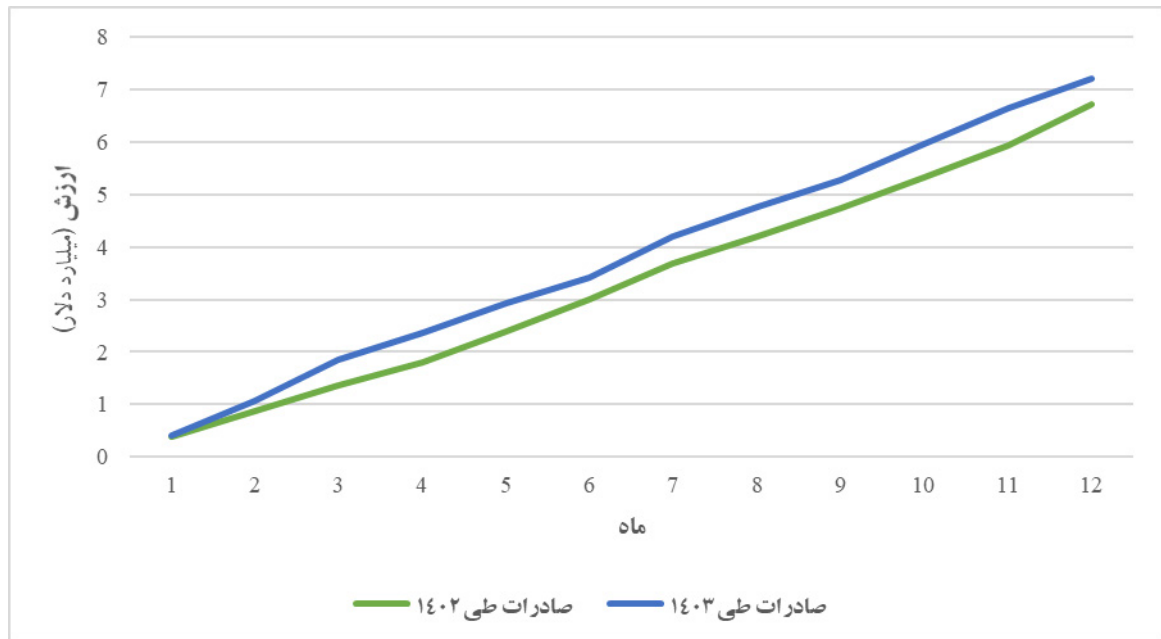
با توجه به نمودار ۲۰ در سال ۱۴۰۳، تراز تجاری ایران در قبال چین نسبت به سال ۱۴۰۲ تفاوتی قابل ملاحظه‌ای ندارد و عدد ۴,۴- میلیارد دلار را نشان می‌دهد.

امارات متحده عربی

صادرات ایران به امارات در سال ۱۴۰۳، ۷,۲ میلیارد دلار بوده است که نسبت به سال گذشته رشد ۷,۲ درصدی داشته است و واردات ایران از امارات در این بازه زمانی ۲۱,۹ میلیارد دلار بوده است که نسبت به سال گذشته رشد ۴,۷ درصدی داشته است. نمودارهای ۲۱، ۲۲ و ۲۳ ترتیب صادرات، واردات و تراز تجاری دو کشور را نشان می‌دهند.

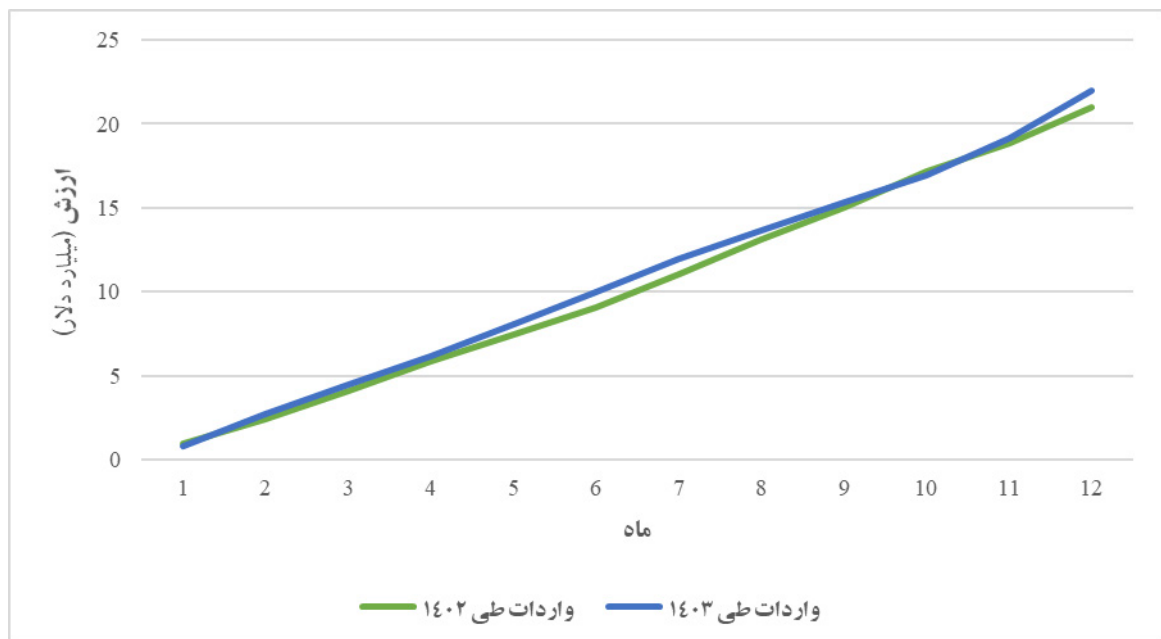
روغن پایه معدنی، گازهای نفتی و هیدروکربورهای گازی شکل مایع شده و مخلوط‌های هیدروکربورهای بودار سه قلم عمده صادراتی ایران به امارات است. تلفن‌های هوشمند، طلا و ذرت سه قلم عمده وارداتی ایران از امارات است.

نمودار ۲۱- صادرات ایران به امارات در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

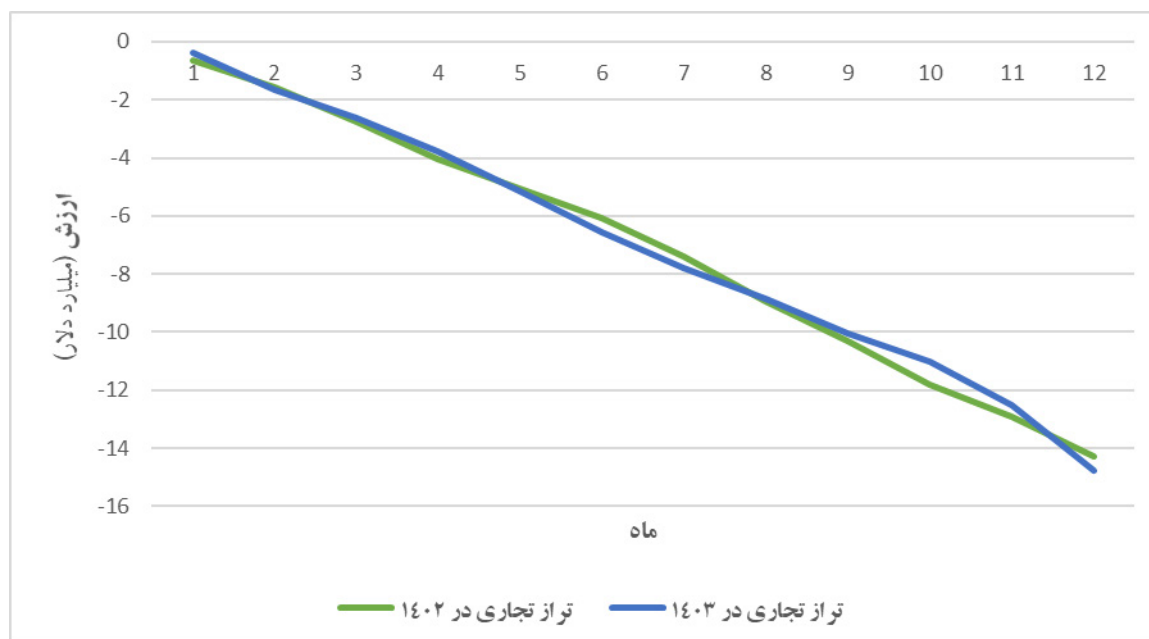
منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۲۲- واردات ایران از امارات در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۲۳- تراز تجاری ایران در تجارت با امارات در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

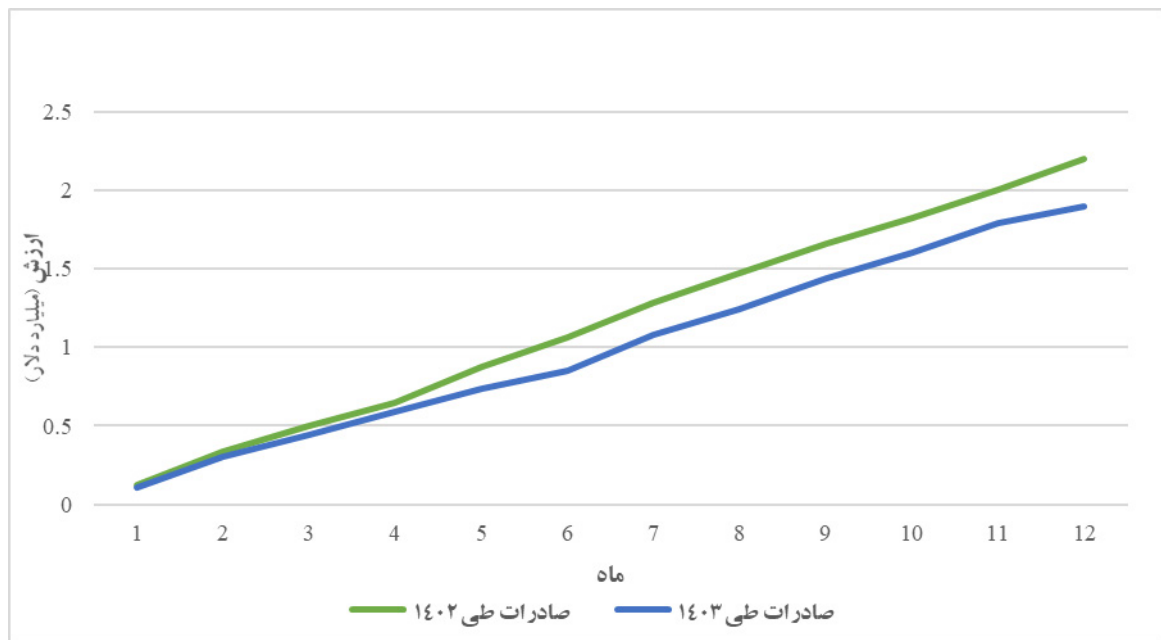
بر اساس نمودار ۲۳، حجم تجارت ایران و امارات در سال ۱۴۰۳ تغییر قابل توجهی در تراز تجاری میان دو کشور نسبت به سال ۱۴۰۲ ایجاد نکرده است و این عدد در سال ۱۴۰۳، ۱۴,۷ میلیارد دلار به نفع امارات است.

هند

صادرات ایران به هند در سال ۱۴۰۳، ۱,۸ میلیارد دلار بوده است که نسبت به سال گذشته کاهش ۱۳,۵ درصدی داشته است و واردات ایران از هند در این بازه زمانی ۱,۷ میلیارد دلار بوده است که نسبت به سال گذشته کاهش ۹,۶ درصدی داشته است. نمودارهای ۲۴، ۲۵ و ۲۶ به ترتیب صادرات، واردات و تراز تجاری دو کشور را نشان می‌دهند.

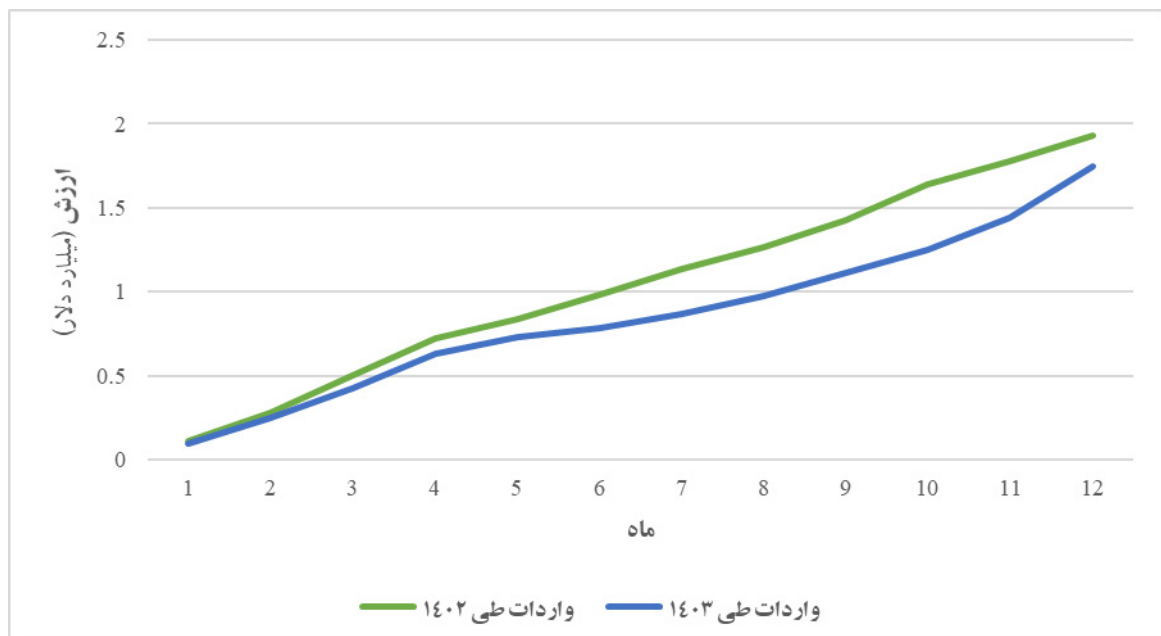
متانول، آمونیاک بدون آب و قیرنفت سه قلم عمده صادراتی ایران به هند است. برنج، چای و اکسید آلومینیوم سه قلم عمده وارداتی ایران از هند است.

نمودار ۲۴- صادرات ایران به هند در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

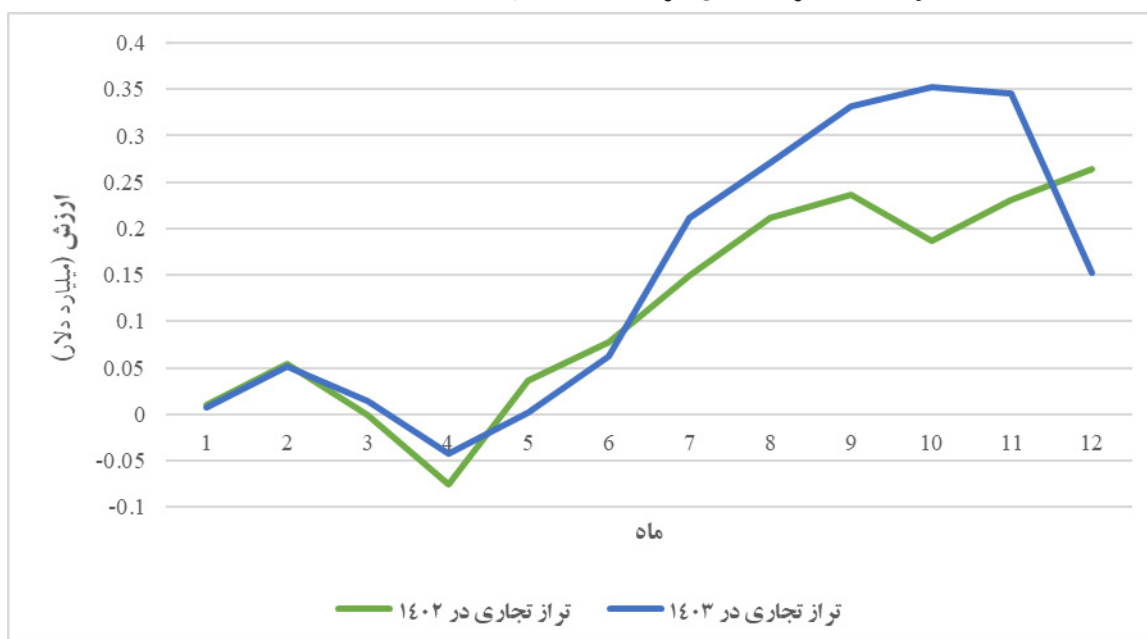
منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۲۵- واردات ایران از هند در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۲۶- تراز تجاری ایران در تجارت با هند در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

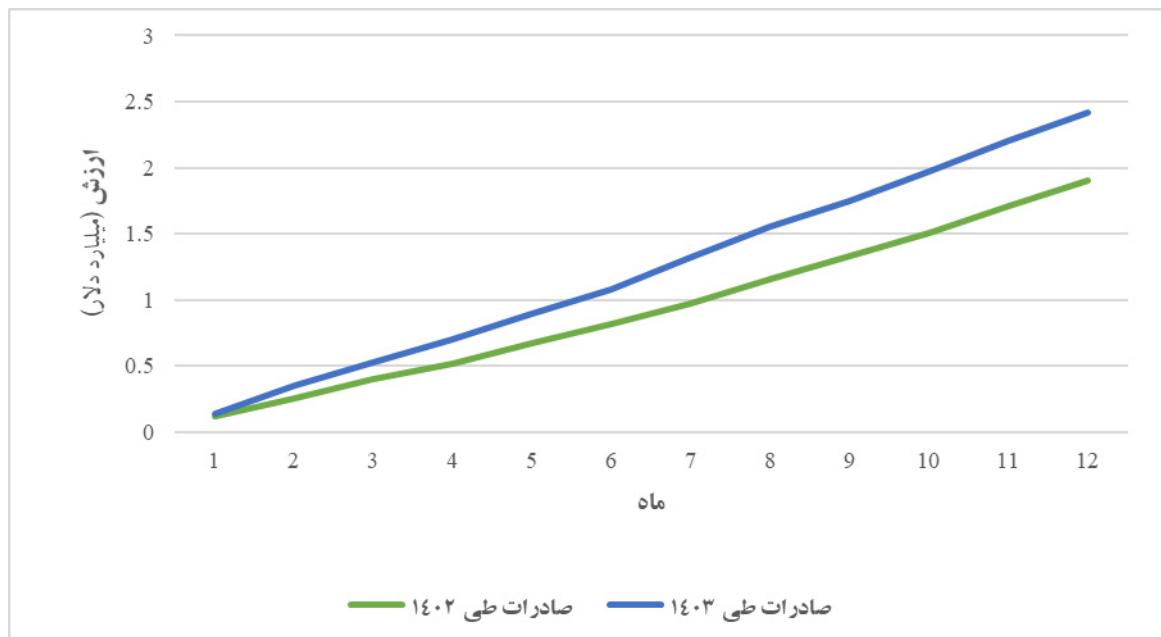
منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

با کاهش محسوس صادرات به هند در سال ۱۴۰۳، تراز تجاری به نفع هند شدت یافته است که در نمودار ۲۶ این امر نمایش داده شده است.

افغانستان

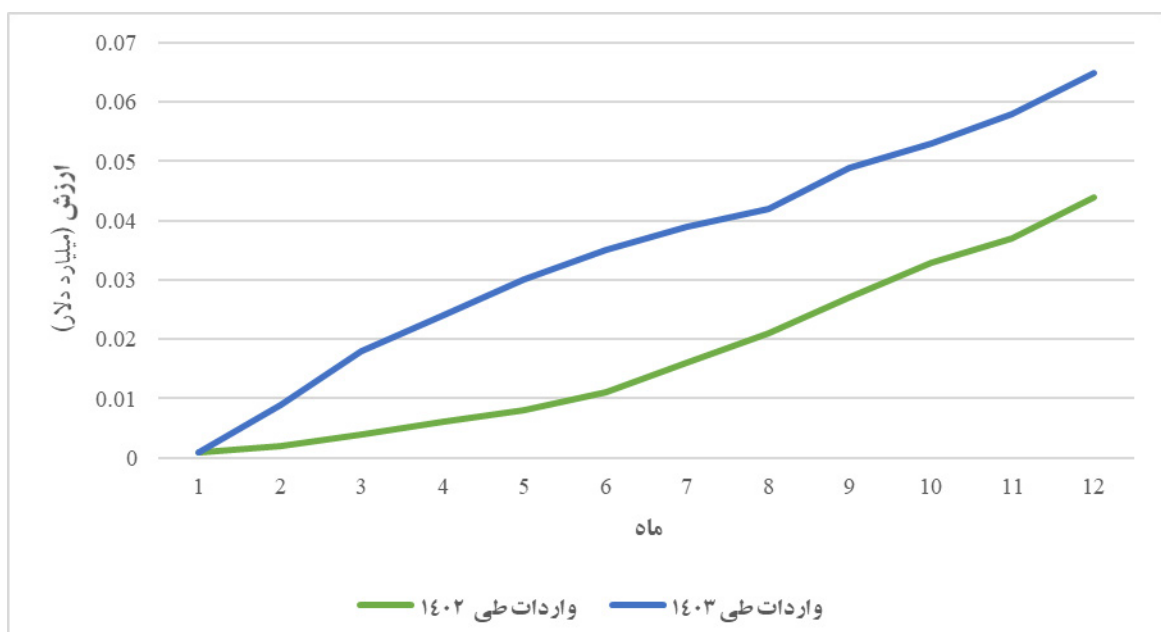
صادرات ایران به افغانستان در سال ۱۴۰۳، ۲,۴ میلیارد دلار بوده است که نسبت به سال گذشته افزایش ۲۷ درصدی داشته است و واردات ایران از افغانستان در این بازه زمانی ۶۵ میلیون دلار بوده است که نسبت به سال گذشته افزایش ۴۷,۷ درصدی داشته است. نمودارهای ۲۷، ۲۸ و ۲۹ به ترتیب صادرات، واردات و تراز تجاری دو کشور را نشان می‌دهند. روغن‌های سبک و فرآورده‌ها، گازهای نفتی و هیدروکربورهای گازی شکل مایع شده و شمش از آهن و فولاد غیر ممزوج سه قلم عمده صادراتی ایران به افغانستان است. ذرت، جو و اسپند سه قلم عمده وارداتی ایران از افغانستان است.

نمودار ۲۷- صادرات ایران به افغانستان در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۲۸- واردات ایران از افغانستان در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

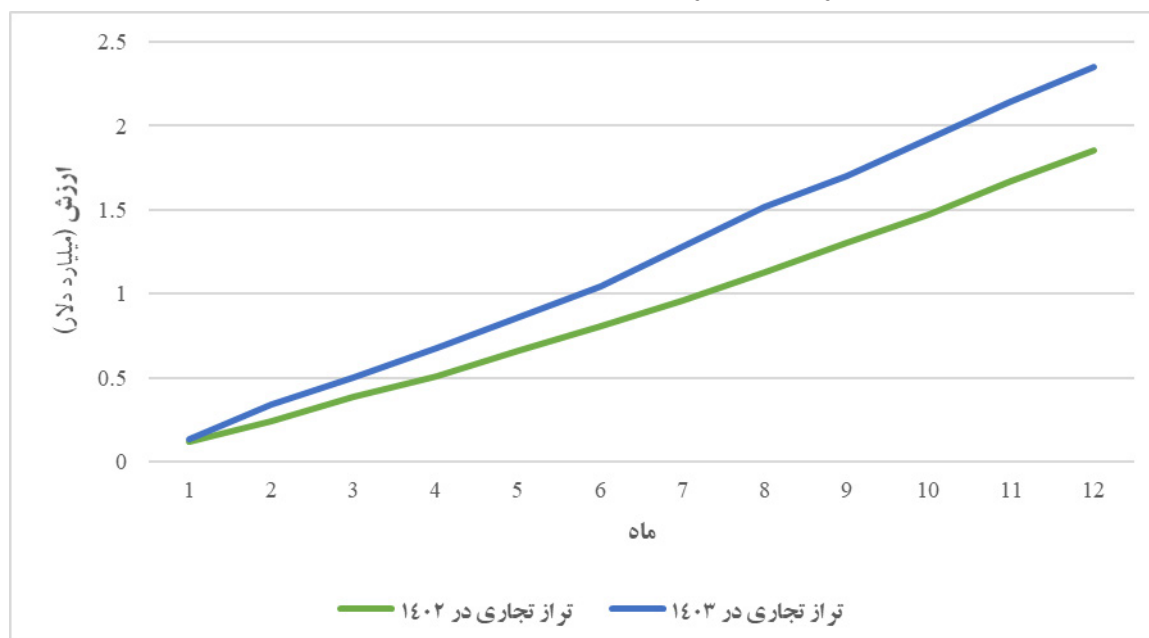

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

همان طور که در نمودار ۲۸ نمایانگر است، واردات از افغانستان در سال ۱۴۰۳ نسبت به سال گذشته افزایش قابل توجهی (حدود ۲۰ میلیون دلار) داشته است. بیشترین رشد واردات

از افغانستان مربوط به ذرت، مویز و تخم کدو (مصرف آجیلی) است.

نمودار ۲۹- تراز تجاری ایران در تجارت با افغانستان در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

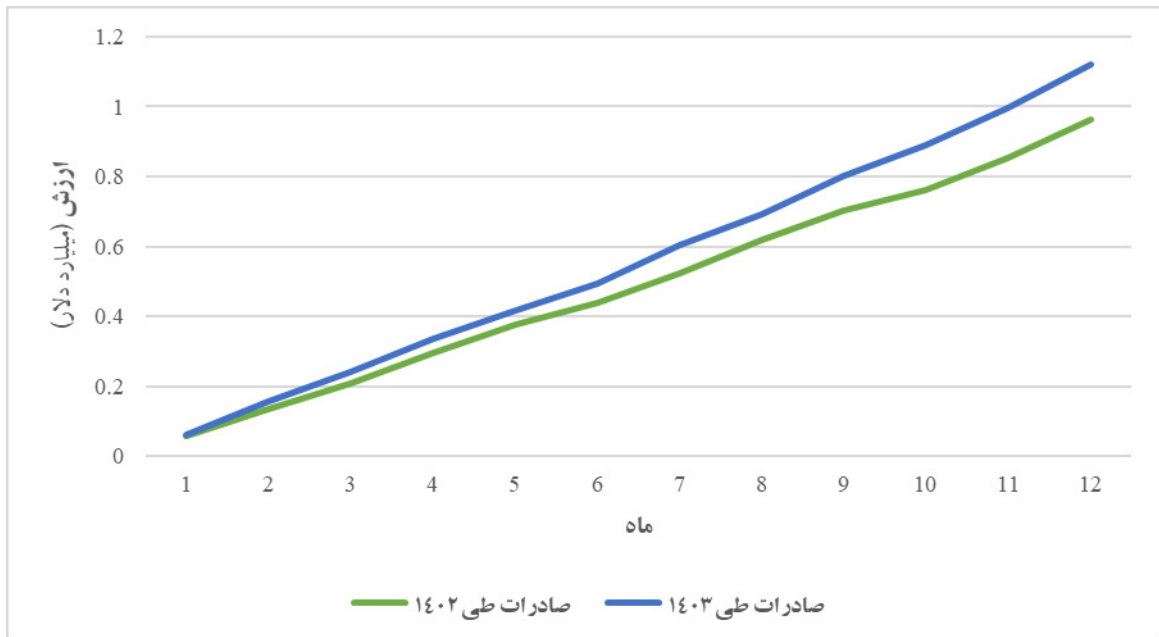
طبق آمار، صادرات ایران به افغانستان در سال ۱۴۰۳ نسبت به مدت زمان مشابه در سال گذشته رشد قابل توجهی داشته است به نحوی که این امر در تراز تجاری مطابق نمودار ۲۹، قابل مشاهده است. از سوی دیگر واردات ایران از افغانستان نیز رشد قابل توجه داشته است و این همان چیزی که دولت افغانستان (پیش از حکومت طالبان) بارها خواستار آن شده بود.

روسیه

صادرات ایران به روسیه در سال ۱۴۰۳، ۱,۱ میلیارد دلار بوده است که نسبت به سال گذشته افزایش ۱۶,۲ درصدی داشته است و واردات ایران از روسیه در این بازه زمانی ۱,۳ میلیارد دلار بوده است که نسبت به سال گذشته کاهش ۲۰ درصدی داشته است. نمودارهای ۳۰، ۳۱ و ۳۲ به ترتیب صادرات، واردات و تراز تجاری دو کشور را نشان می‌دهند.

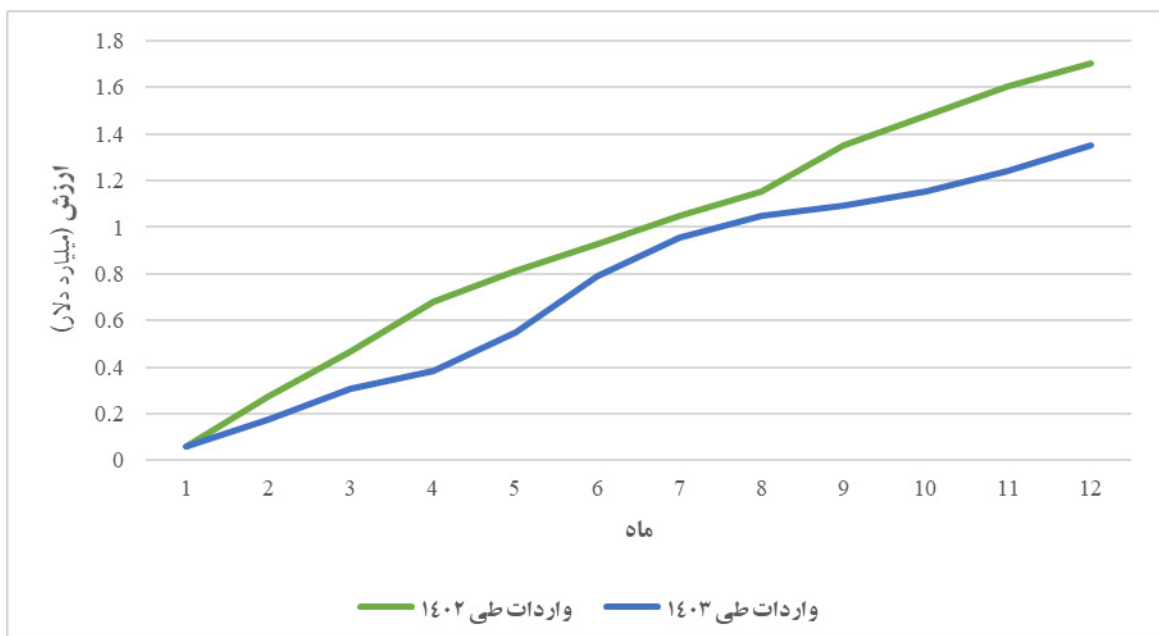
پسته، فلفل و پلی استیرن سه قلم عمده صادراتی ایران به روسیه است. طلا، چوب اره شده و گندم سه قلم عمده وارداتی ایران از روسیه است.

نمودار ۳۰- صادرات ایران به روسیه در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۳۱- واردات ایران از روسیه در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۳۲- تراز تجاری ایران در تجارت با روسیه در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

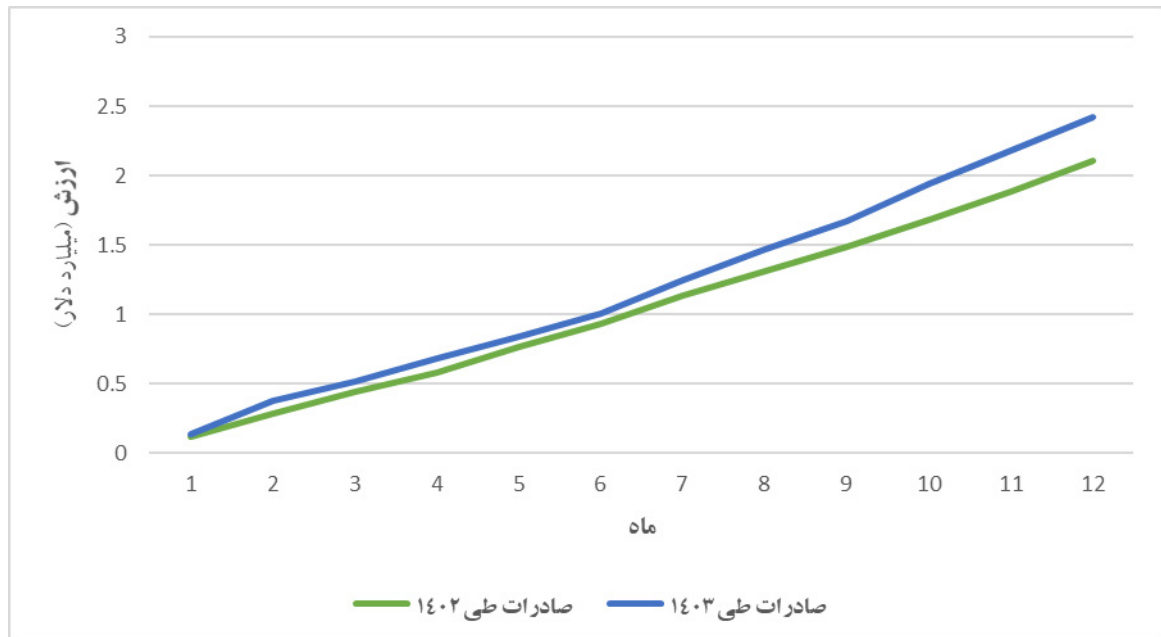
افزایش صادرات به روسیه و کاهش واردات از این کشور به طور همزمان در سال ۱۴۰۳، موجب بهبود ۵۰۰ میلیون دلاری تراز تجاری به نفع ایران شده است.

پاکستان

صادرات ایران به پاکستان در ۱۴۰۳، ۲,۴ میلیارد دلار بوده است که نسبت به سال گذشته رشد ۱۴,۸ درصدی داشته است و واردات ایران از پاکستان در این بازه زمانی ۷۰۶ میلیون دلار بوده است که نسبت به سال گذشته رشد ۳,۲ درصدی داشته است. نمودارهای ۳۳، ۳۴ و ۳۵ به ترتیب صادرات، واردات و تراز تجاری دو کشور را نشان می‌دهند.

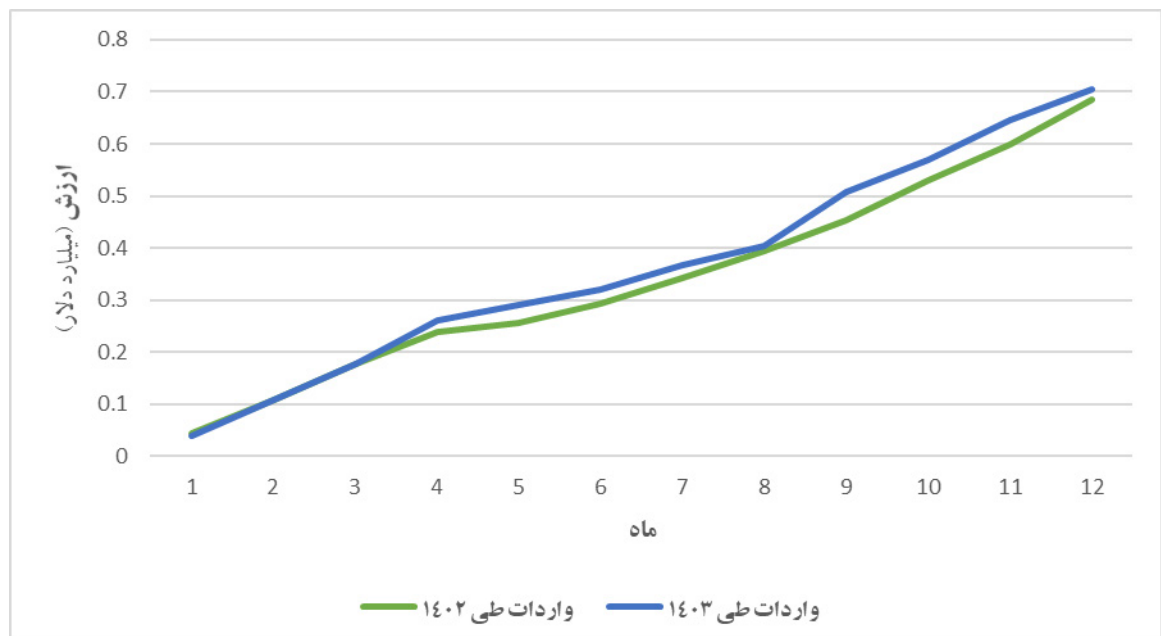
گازهای نفتی و هیدروکربورهای گازی شکل مایع شده، شیر خشک صنعتی و قیرنفت سه قلم عمده صادراتی ایران به پاکستان است. برنج، گوشت گوساله و دانه کنجد سه قلم عمده وارداتی ایران از پاکستان است.

نمودار ۳۳- صادرات ایران به پاکستان در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

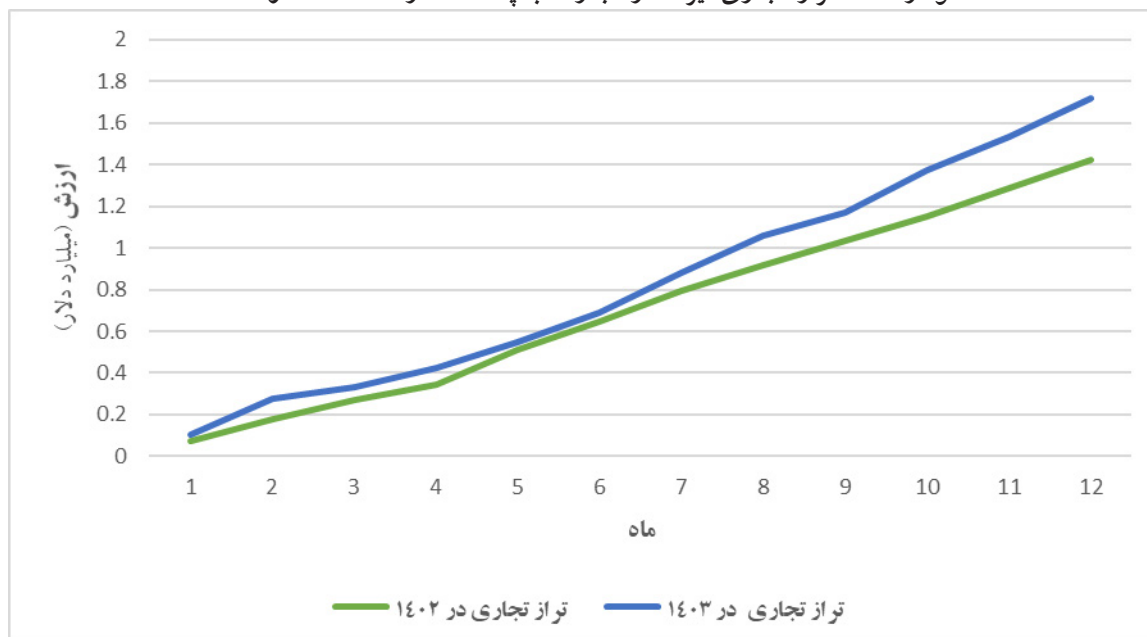
منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۳۴- واردات ایران از پاکستان در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۳۵- تراز تجاری ایران در تجارت با پاکستان در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

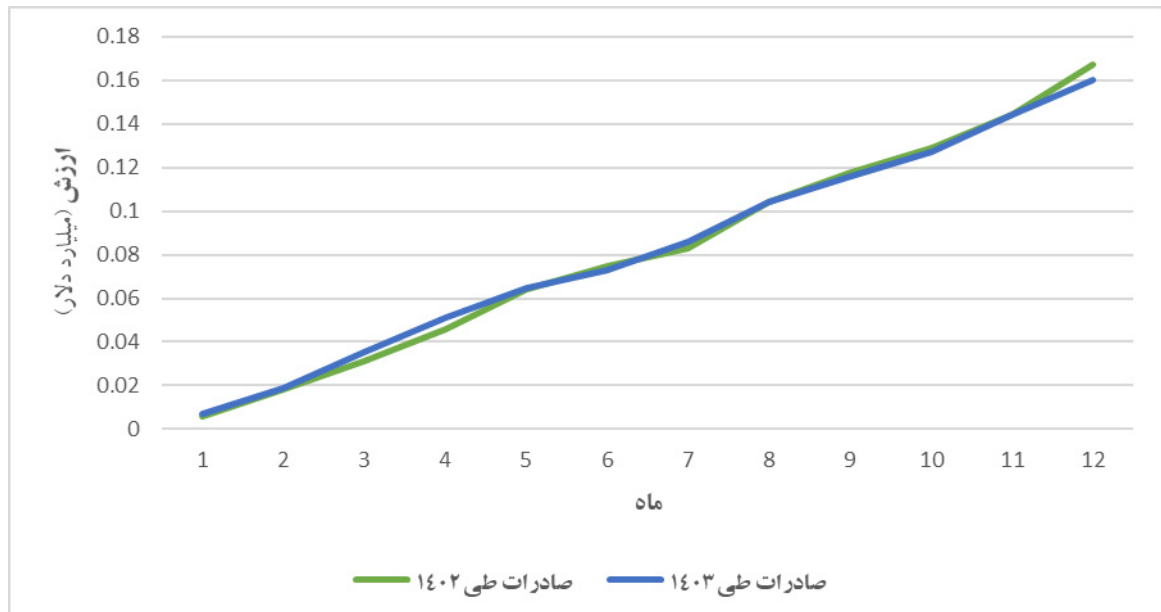
منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

آلمان

صادرات ایران به آلمان در ۱۴۰۳، ۱۶۰ میلیون دلار بوده است که نسبت به سال گذشته کاهش ۴ درصدی داشته است و واردات ایران از آلمان در این بازه زمانی ۲,۴ میلیارد دلار بوده است که نسبت به سال گذشته رشد ۱۱,۶ درصدی داشته است. نمودارهای ۳۶، ۳۷ و ۳۸ ترتیب صادرات، واردات و تراز تجاری دو کشور را نشان می‌دهند.

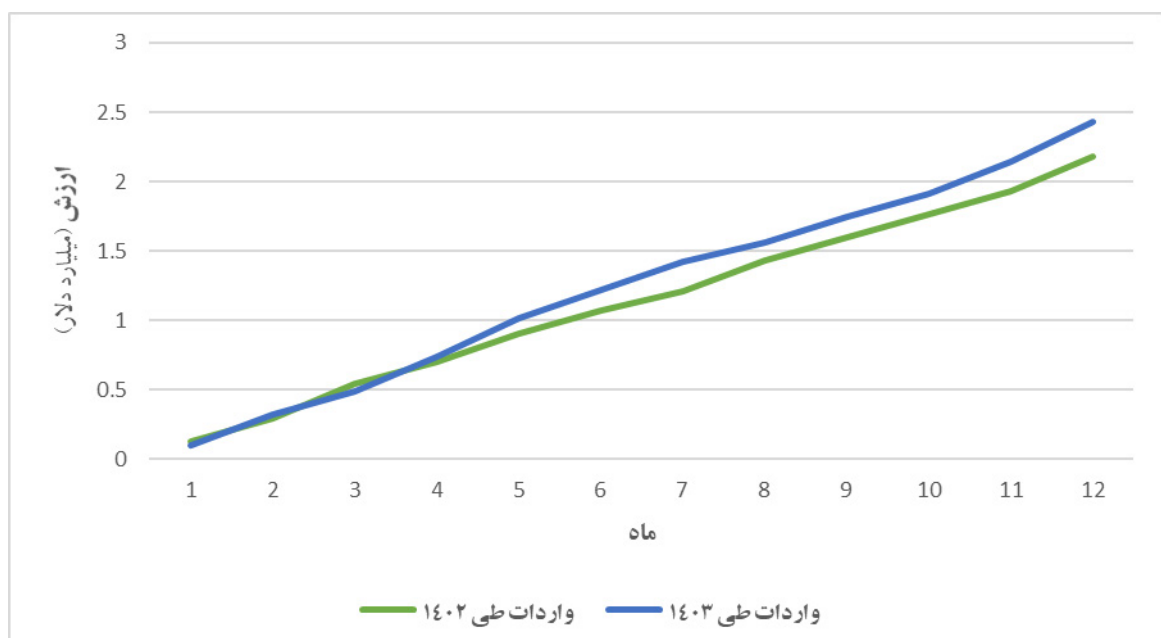
مغز پسته، روده و شکمبه حیوانات و آنتی‌سرم‌ها و مشتقات خونی سه قلم عمده صادراتی ایران به آلمان است. وسایل نقلیه موتوری، ماشین‌های مورد گرم و وسایل نقلیه با موتور برقی سه قلم عمده وارداتی ایران از آلمان است.

نمودار ۳۶- صادرات ایران به آلمان در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

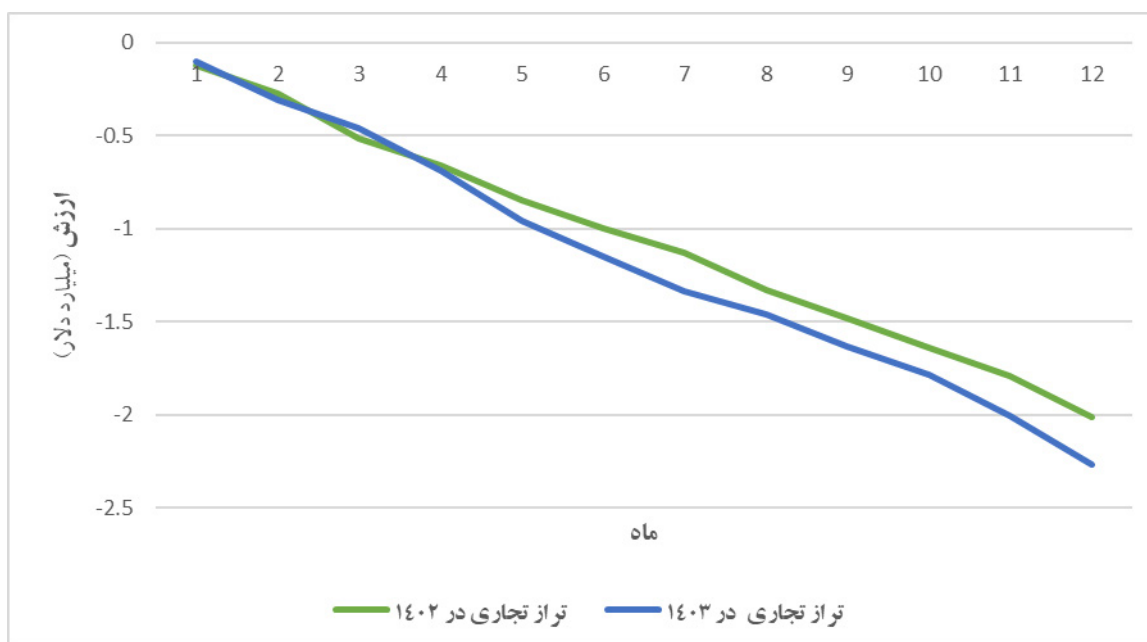
منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۳۷- واردات ایران از آلمان در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۳۸- تراز تجاری ایران در تجارت با آلمان در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

با کاهش صادرات به آلمان و افزایش واردات از آن، تراز تجاری به نفع آلمان شدت یافته است. تفاوت چشمگیر ارزش افزوده کالاهای صادراتی و وارداتی را می‌توان در تجارت با آلمان دید؛ به طوری که سه قلم عمده صادراتی به آلمان از ارزش افزوده پائینی برخوردارند اما کالاهای عمده وارداتی از آلمان دارای ارزش افزوده بالایی هستند.

در بررسی وضعیت تجارت خارجی ایران در سال ۱۴۰۳ با شرکای تجاری و همسایگان، در برخی موارد رشد قابل توجه در صادرات یا واردات نسبت به سال گذشته رخ داده است مانند صادرات به عراق، صادرات به ترکیه و واردات از ترکیه. نکته قابل ذکر در این موارد آن است که به دلیل شرایط خاص تجارت خارجی ایران ناشی از تحریم‌ها و محدودیت‌های شبکه‌های تبادلات مالی بین‌المللی، اساساً تحلیل این رشدها بی‌اساس خواهد بود چراکه در چنین شرایطی برخی از کشورها مامن صادرات مجدد و واردات مجدد هستند. بنابراین نمی‌توان این رشدها را صرفاً در چارچوب روابط تجاری میان دو کشور تحلیل کرد.

جمع‌بندی

در این گزارش تصویر کلی تجارت خارجی ایران با استفاده از شاخص‌های رشد صادرات و واردات، تراز تجاری، رابطه مبادله و صادرات ترسیم شد و سپس وضعیت تجارت ایران با شرکای تجاری و کشورهای همسایه در سال ۱۴۰۳ مورد بررسی قرار گرفت.

بررسی رشد صادرات و واردات به خوبی بی‌ثباتی فضای اقتصاد کلان را به تصویر می‌کشد و بررسی رابطه مبادله زیان‌ده بودن تجارت (از منظر ارز آوری) را نشان می‌دهد. بدین ترتیب چالش پایین بودن ارزش‌افزوده کالاهای صادراتی باید جدی تلقی شود. شاخص‌های تنوع و تمرکز محصول صادراتی وضعیت مناسبی را از سال ۱۴۰۰ به بعد نشان می‌دهند اما تداوم این وضعیت به حمایت دولت از زیرساخت‌های تجارت خارجی از جمله لجستیک و بستر تبادلات مالی بستگی دارد چراکه در غیر این صورت این شاخص‌ها به سرعت تعدیل خواهد شد.

در بررسی وضعیت تجارت خارجی ایران در سال ۱۴۰۳ با شرکای تجاری و همسایگان، در برخی موارد رشد قابل توجه در صادرات یا واردات نسبت به سال گذشته رخ داده است. نکته قابل ذکر در این موارد آن است که به دلیل شرایط خاص تجارت خارجی ایران ناشی از تحریم‌ها و محدودیت‌های شبکه‌های تبادلات مالی بین‌المللی، اساساً تحلیل این رشدها بی‌اساس خواهد بود چراکه در چنین شرایطی برخی از کشورها مامن صادرات مجدد و واردات مجدد هستند. بنابراین نمی‌توان این رشدها را صرفاً در چارچوب روابط تجاری میان دو کشور تحلیل کرد.

در خصوص آسیب‌شناسی تجارت خارجی باید به سلطه سیاست‌های ارزی و پولی بر سیاست‌های تجاری اشاره کرد. به این معنا که در واقع سیاست‌گذاری در این حوزه در دستان سیاست‌گذار پولی است و سیاست‌گذار تجاری در طول این امر قرار می‌گیرد. مصادیق نکته مذکور را می‌توان در بخشنامه‌های خلق‌الساعه و پی در پی صادره از سوی سیاست‌گذار پولی که به فعالین تجاری اصابت می‌کند و یا کاهش میانگین نرخ‌های تعرفه در سال ۱۴۰۲ یافت؛ در خصوص کاهش میانگین نرخ‌های تعرفه باید گفت که اساساً این امر یک تصمیم در چارچوب سیاست‌های تجاری کشور نبود بلکه به دلیل

افزایش پیاپی نرخ ارز، با هدف جلوگیری از تورم وارداتی میانگین نرخ‌های تعرفه کاهش یافت.